

**ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ ΒΙΩΣΙΜΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ ΝΟΤΙΟΥ ΚΑΙ ΒΟΡΕΙΟΥ
ΑΙΓΑΙΟΥ**

Γιάννης Σπιλάνης
Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Αιγαίου
Διευθυντής Παρατηρητηρίου Βιώσιμου Τουρισμού

Μυτιλήνη

Φεβρουάριος 2016

Πρόλογος

Το πρώτο Παρατηρητήριο Βιώσιμου Τουρισμού του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (ΠΟΤ-UNWTO) για την Ευρώπη στο πλαίσιο του Διεθνούς Δικτύου Παρατηρητηρίων Βιώσιμου Τουρισμού (International Network of Sustainable Tourism Observatories- INSTO) δημιουργήθηκε στην Ελλάδα για τα νησιά του Αιγαίου στις αρχές του 2013. Με βάση τις συμφωνίες που υπογράφηκαν μεταξύ του ΠΟΤ, των Περιφερειών Βορείου και Νοτίου Αιγαίου και του Πανεπιστημίου Αιγαίου η λειτουργία του ανατέθηκε στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου και λειτουργεί κάτω από την αιγίδα του Υπουργείου Τουρισμού και με τη συνεργασία των δύο Περιφερειών.

Ακόμη και αν μπορούμε να θεωρήσουμε το Αιγαίο ως έναν υπο-εθνικό προορισμό σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο, κάθε νησί θεωρεί τον εαυτό του ως έναν ξεχωριστό προορισμό. Είναι βέβαιο ότι αν και υπάρχουν πολλά στοιχεία και πολιτικές για το σύνολο του χώρου (πχ. κοινό ακτοπλοϊκό δίκτυο, μετακινήσεις από νησί σε νησί, κοινά ευρωπαϊκά προγράμματα κλπ) υπάρχουν πολλές διαφορές μεταξύ τους που αφορούν στα βασικά στοιχεία του Παρατηρητηρίου όπως η προσφορά και η ζήτηση, τα οικονομικά αποτελέσματα, η απασχόληση και η περιβαλλοντική πίεση και τέλος η επίπτωση του τουρισμού σε κάθε προορισμό που επιβάλουν την ανάλυση στο κατώτερο χωρικό επίπεδο του νησιού, όπου βέβαια τα δεδομένα υπάρχουν.

Γιάννης Σπιλάνης
Αναπληρωτής Καθηγητής
Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Διευθυντής του Παρατηρητηρίου

Contents

Πρόλογος.....	1
1. Εισαγωγή. Ο λειτουργικός ορισμός της βιώσιμης ανάπτυξης για τη μέτρηση της επίδοσης και των επιπτώσεων του τουρισμού.....	3
2. Η περιοχή μελέτης και οι επί μέρους προορισμοί.....	9
3. Η τουριστική δραστηριότητα: Προσφορά και Ζήτηση.....	9
3.1. Προσφορά.....	9
3.2. Ζήτηση.....	14
4. Τα αποτελέσματα της τουριστικής δραστηριότητας στα νησιά του Αιγαίου.....	15
4.1 Τα οικονομικά αποτελέσματα: Η τουριστική δαπάνη.....	15
4.2. Συνολική απασχόληση και επιδόσεις.....	17
4.3 Εκτίμηση περιβαλλοντικών αποτελεσμάτων και επιδόσεων.....	19
5. Η επίπτωση της τουριστικής ανάπτυξης στην βιωσιμότητα του προορισμού.....	21
5.1 Οι επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης στα Νησιά του Αιγαίου σε επίπεδο Περιφέρειας.....	22
5.2. Η επίπτωση του τουρισμού στα νησιά του Αιγαίου σε επίπεδο νησιού.....	24
6. Συμπεράσματα – Προτάσεις.....	30
6.1. Βασικά συμπεράσματα και προτάσεις για συζήτηση με τους εμπλεκόμενους.....	30
6.2. Επόμενα βήματα για να αντιμετωπιστούν προβλήματα.....	31
6.2.1. Δημιουργία μόνιμων δομών και διαδικασιών με στόχο την κάλυψη της έλλειψης της αναγκαίας πληροφόρησης για τη στήριξη της διαδικασίας λήψης αποφάσεων.....	31
6.2.2. Βελτίωση της τουριστικής διακυβέρνησης με τη δημιουργία μόνιμων δομών και διαδικασιών για την υποστήριξη λήψης αποφάσεων με την εμπλοκή των ενδιαφερόμενων μερών με τη δημιουργία DMO.....	32
6.2.3 Βελτίωση του Σχεδιασμού Τουριστικής Πολιτικής.....	32
Παράρτημα 1: Χάρτες & Διαγράμματα*.....	i
Παράρτημα 2: Πίνακες.....	xiii

1. Εισαγωγή. Ο λειτουργικός ορισμός της βιώσιμης ανάπτυξης για τη μέτρηση της επίδοσης και των επιπτώσεων του τουρισμού¹

Η τουριστική ανάπτυξη δεν θα πρέπει να αποτελεί αυτοσκοπό για έναν προορισμό. Η επιτυχία στη τουριστική ανάπτυξη δεν μπορεί να εξετάζεται μόνο με τον αριθμό των τουριστών που την επισκέπτεται, όσο και αν είναι σημαντικός δείκτης, αλλά με την εκτίμηση της ευημερίας που προκαλεί στον τοπικό πληθυσμό.

Με βάση τα «συμβατικά οικονομικά» η αύξηση του ΑΕΠ και της απασχόλησης αποτελούν τους κύριους δείκτες για την αξιολόγηση της συμβολής του τουρισμού σε έναν προορισμό. Όμως η ανάδυση της έννοιας της «βιώσιμης ανάπτυξης» ως πλαίσιο για την αξιολόγηση της ανθρώπινης ευημερίας, έχει οδηγήσει σε δύο σημαντικές αλλαγές στην υπάρχουσα προσέγγιση:

- Η αξιολόγηση των επιπτώσεων που οφείλονται στη τουριστική δραστηριότητα δεν μπορεί να βασίζεται απλά στην εκτίμηση των οικονομικών αποτελεσμάτων, αλλά και στην συμβολή της στη κοινωνική δικαιοσύνη και στη περιβαλλοντική διατήρηση.
- Η αξιολόγηση δεν μπορεί να λαμβάνει μόνο υπόψη τα βραχυπρόθεσμα αποτελέσματα (πχ. την ετήσια αύξηση του προϊόντος και της απασχόλησης), αλλά να στοχεύει και στη βελτίωση των μακροχρόνιων αποτελεσμάτων, επιπτώσεων και προοπτικών που θα συμβάλουν στη βελτίωση των συνθηκών ανάπτυξης των μελλοντικών γενεών. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με τη δημιουργία τόσο οικονομικού όσο και ανθρώπινου, κοινωνικού και φυσικού κεφαλαίου.

Για την μέτρηση και την αξιολόγηση της επίδοσης του τουρισμού και τη σύνδεση της με τη βιώσιμη ανάπτυξη του προορισμού προτείνεται η προσέγγιση του Σχήματος 1 που είναι βασισμένη σε διευρυμένη έκδοση της προσέγγισης «Κινητήριες Δυνάμεις - Πιέσεις – Κατάσταση – Επιπτώσεις - Απαντήσεις» (DPSIR)². Στο πρώτο βήμα η τουριστική δραστηριότητα θεωρείται ως μια **κινητήρια δύναμη (D)** που πρέπει να περιγραφεί σε ότι αφορά τη προσφορά και τη ζήτηση ώστε να αποκτηθεί μια καλή εικόνα του τι συμβαίνει στον προορισμό. Το δεύτερο βήμα συνίσταται στην μέτρηση των **αποτελεσμάτων** και των **επιδόσεων (P)** του και στους τρεις πυλώνες της βιώσιμης ανάπτυξης. Στο τρίτο βήμα γίνεται η εκτίμηση της επίδρασης του τουρισμού στην **κατάσταση (S)** του προορισμού. Τέλος, με βάση τα προβλήματα που έχουν εντοπιστεί προτείνονται μέτρα **πολιτικής (R)** για να βελτιώσουν τις επιδόσεις του τουρισμού και τις επιπτώσεις του στη βιωσιμότητα του προορισμού.

¹ Βασισμένο στην έκθεση I. Spilanis, J. Le Tellier "Towards an observatory and a quality label of tourism sustainability in the Mediterranean", Plan Bleu, UNEP/MAP Regional Activity Center, June 2012.

² http://ia2dec.pbe.eea.europa.eu/knowledge_base/Frameworks/doc101182

Σχήμα 1. Η προσέγγιση

Τουρισμός ως Κινητήρια Δύναμη	Εκροές Τουρισμού	Αποτελέσματα και Επιδόσεις Τουρισμού (Αμεση επίπτωση)	Επίδραση Τουρισμού στη κατάσταση βιωσιμότητας του προορισμού (Συνολικές επιπτώσεις)
Τουριστικές Υποδομές Γενικές Υποδομές Τουριστικοί πόροι	Διανυκτερεύσεις	<p>Οικονομία: Τουριστική δαπάνη</p> <p>Κοινωνία: Απασχόληση σε τουριστικές δραστηριότητες</p> <p>Περιβάλλον: Αλλαγή χρήσεων γης Κατανάλωση ενέργειας Κατανάλωση νερού Παραγωγή αποβλήτων</p>	<p>Οικονομία: Εξέλιξη ΑΕΠ % ανταγωνιστικών τομέων Μονοκαλλιέργεια</p> <p>Κοινωνία: Εξέλιξη και δομή πληθυσμού Προσδόκιμο ζωής Κατανομή εισοδήματος</p> <p>Περιβάλλον: Επάρκεια και ποιότητα πόσιμου νερού Ποιότητα θάλασσας Ποιότητα εδάφους Βιοποικιλότητα Ποιότητα Αέρα Ποιότητα τοπίου Αστική ποιότητα</p>

Στη συνέχεια θα γίνει μια περισσότερο αναλυτική παρουσίαση της προσέγγισης.

Σε πρώτο επίπεδο, ο τουρισμός πρέπει να θεωρηθεί σαν μία από τις κινητήριες δυνάμεις οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών αλλαγών που επηρεάζουν τη κατάσταση του προορισμού³. Οι αλλαγές αυτές εξαρτώνται από την ένταση της δραστηριότητας και το επίπεδο της επίδοσης της. Στη περίπτωση του τουρισμού ή ένταση μπορεί να μετρηθεί από:

³ Η γεωργία, η μεταποίηση και οι ανάγκες του πληθυσμού είναι άλλες βασικές κινητήριες δυνάμεις

- Τον αριθμό, τον τύπο και το μέγεθος των τουριστικών υποδομών (ξενοδοχεία, εστιατόρια, μαρίνες, γήπεδα γκολφ, συνεδριακά κέντρα, κέντρα ιαματικού τουρισμού κλπ.) και άλλες γενικές υποδομές (δρόμοι, λιμάνια, αεροδρόμια, παραγωγή ενέργειας, νερού, επικοινωνιών, κλπ.), που ικανοποιούν την τουριστική ζήτηση και επηρεάζουν (μεταβάλλουν) τις χρήσεις γης του προορισμού (μετατροπή φυσικών εκτάσεων σε δομημένες) από τη περίοδο της κατασκευής τους⁴. Η κατασκευή των υποδομών αυτών δημιουργεί παροδική οικονομική δραστηριότητα και απασχόληση.
- Τον αριθμό των τουριστών που επισκέπτονται τον προορισμό, που μετράται με τον αριθμό των διανυκτερεύσεων στα καταλύματα διαφόρων τύπων, επαγγελματικά και ιδιωτικά.

Οι απόλυτοι αριθμοί δεν μπορούν να δώσουν καθαρή εικόνα σε ότι αφορά στην ένταση της τουριστικής δραστηριότητας ανεξάρτητα από το μέγεθος της περιοχής και του πληθυσμού της. Κατά συνέπεια διάφοροι δείκτες πρέπει να υπολογιστούν (πχ. κλίνες ή διανυκτερεύσεις ανά τ.χλ ή ανά κάτοικο) ώστε να είναι εφικτές διαχωρικές και διαχρονικές συγκρίσεις.

Οι τουρίστες, για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους:

- Δαπανούν χρήματα για την αγορά αγαθών και υπηρεσιών όπως είναι υπηρεσίες διανυκτέρευσης, εστίασης και αναψυχής, μεταφορών, εμπορίου, τραπεζικές υπηρεσίες και όποιες άλλες δραστηριότητες εντάσσονται στο τουριστικό «προϊόν»,
- “Χρησιμοποιούν” ανθρώπινους πόρους για να παρέχουν τις υπηρεσίες αυτές δημιουργώντας θέσεις εργασίας. Οι θέσεις αυτές έχουν διαφορετικά χαρακτηριστικά σε ότι αφορά τη διάρκεια της απασχόλησης, το φύλο και την ηλικία του απασχολούμενου, την απαραίτητη εκπαίδευση και κατάρτιση, τη θέση στην επιχείρηση κλπ,
- Χρησιμοποιούν φυσικούς πόρους (κυρίως ενέργεια και νερό) και άλλες εισροές, ενώ παράγουν διάφορα είδη αποβλήτων (στερεών, υγρών, αέριων, θορύβου κλπ).

Αυτές είναι οι άμεσες επιπτώσεις που κάθε τουρίστας δημιουργεί στον προορισμό. Προφανώς, όλοι οι τουρίστες δεν έχουν τις ίδιες ανάγκες και την ίδια συμπεριφορά (καταναλωτικό πρότυπο - consumption pattern), έτσι δεν παράγουν τα ίδια αποτελέσματα κατά κεφαλή (**επιδόσεις**). Το άθροισμα των επιδόσεων αυτών συνιστά το **συνολικό αποτέλεσμα**, που δεν εξαρτάται μόνο από τον αριθμό των τουριστών αλλά και από την ημερήσια τους συμπεριφορά. **Η τελευταία (ανά κεφαλή και ανά διανυκτέρευση επίδοση) μπορεί να αποτελέσει τη βασική μονάδα μέτρησης των επιδόσεων βιωσιμότητας της τουριστικής δραστηριότητας, διευκολύνοντας τις διαχωρικές και διαχρονικές συγκρίσεις.**

⁴ Το «μοντέλο» ανάπτυξης συνδέεται άμεσα με το παραγωγικό πρότυπο (production pattern) και κατά συνέπεια επηρεάζει τα αποτελέσματα του τουρισμού που αφορούν την διαφορετική ανάλωση εδάφους, ηλεκτρικού, νερού κλπ ανά κλίση.

Σε δεύτερο επίπεδο, τα οικονομικά, κοινωνικά (δημογραφικά) και περιβαλλοντικά συνολικά αποτελέσματα του τουρισμού (τα άμεσα αποτελέσματα) επηρεάζουν τον προορισμό καθώς:

- **Η συνολική τουριστική δαπάνη** παράγει μια σειρά από αλλαγές στην τοπική οικονομία, που μπορούν να μετρηθούν: με τις αλλαγές στο ΑΕΠ, στη δομή της τοπικής οικονομίας μέσα από την έμμεση και παράγωγη ζήτηση για αγαθά και υπηρεσίες στους άλλους κλάδους, την εμφάνιση νέων δραστηριοτήτων και την ύφεση των υπαρχουσών, τη διαφοροποίηση ιδιωτικών και δημόσιων επενδύσεων, τον ρυθμό εισαγωγής καινοτομιών κλπ. Οι αλλαγές αυτές επηρεάζουν την **οικονομική αποτελεσματικότητά και ανταγωνιστικότητά** της περιοχής.
- **Η συνολική άμεση απασχόληση** επηρεάζει: τη δομή του πληθυσμού (πχ. το ποσοστό του ενεργού και απασχολούμενου πληθυσμού, το ποσοστό της γυναικείας και νεανικής απασχόλησης, τις μεταναστευτικές ροές, το ποσοστό και τη δομή της ανεργίας) και τη διανομή των ωφελειών στη τοπική κοινωνία (πχ. συνολικό εισόδημα, κατανομή εισοδήματος, προσδόκιμο ζωής) επηρεάζοντας κατά συνέπεια την **κοινωνική δικαιοσύνη** στη περιοχή.
- Τέλος, **η τουριστική ζήτηση πάνω στους περιβαλλοντικούς πόρους** μπορεί να επηρεάσει τη περιβαλλοντική υγεία της περιοχής και ειδικότερα να μεταβάλει την ικανότητα του οικοσυστήματος της να παράγει περιβαλλοντικά αγαθά και υπηρεσίες στον πληθυσμό. Τέτοια αγαθά και υπηρεσίες αφορούν συνολικά την ανθρώπινη αλλά και τη περιβαλλοντική ευημερία (well-being) σε ότι αφορά τη προμήθεια πόσιμου νερού και τροφής (μεταβάλλοντας την ποιότητα εδάφους και του νερού, την αναπαραγωγή μέσω επικονίασης κλπ), ρυθμίζουν το κλίμα, απορροφούν τις υπεριώδεις ακτίνες, αποτρέπουν την διάβρωση των εδαφών κλπ. Επίσης επηρεάζουν άμεσα το τουριστικό προϊόν καθώς επιδρούν στη παραγωγή υπηρεσιών όπως είναι η αισθητική ποιότητα του τοπίου, η δυνατότητα αναψυχής, έμπνευσης για τον πολιτισμό και την τέχνη, πνευματική εμπειρία κλπ. Η επίδραση επί της περιβαλλοντικής υγείας συμβαίνει μέσα από τη μεταβολή των αποθεμάτων κεφαλαίου όπως τη ποιότητα του θαλάσσιου νερού, την ποσότητα και την ποιότητα του πόσιμου νερού, την βιοποικιλότητα, την ποιότητα του εδάφους, του τοπίου και της ατμόσφαιρας, αλλά και της ποιότητας του αστικού περιβάλλοντος.

Εντούτοις, ακόμη και αν τα αποτελέσματα σε δύο προορισμούς είναι τα ίδια, οι συνέπειες μπορεί να είναι διαφορετικές στην οικονομική, την κοινωνική και τη περιβαλλοντική δομή αφού επηρεάζονται από τη φέρουσα ικανότητα του. Για παράδειγμα, η κατασκευή 1000 κλινών που δημιουργούν 500 νέες θέσεις εργασίας έχουν πολύ μεγαλύτερη οικονομικο-κοινωνική επίδραση σε ένα μικρό νησί 5000 κατοίκων απ'ότι σε μια πόλη 1.000.000 κατοίκων. Το ίδιο θα συμβεί με μια ημερήσια κατανάλωση πχ 25.000 λίτρων νερού. Η επίπτωση θα είναι ανεπαίσθητη σε έναν προορισμό που έχει μεγάλα αποθέματα νερού και υψηλές βροχοπτώσεις σε αντίθεση με ότι θα συμβεί σε μια ερημική περιοχή.

Με βάση την προηγούμενη ανάλυση, όταν ο τουρισμός έχει χαμηλές οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιδόσεις⁵, δεν είναι βιώσιμος. Αντίθετα ο «βιώσιμος τουρισμός» είναι αυτός που έχοντας υψηλές επιδόσεις δημιουργεί υψηλά οικονομικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά οφέλη συμβάλλει στην υψηλότερη ευημερία μέσα από τη μείωση του άμεσου χρηματικού και μη χρηματικού κόστους και τη μεγιστοποίηση των μακροπρόθεσμων ωφελειών στον προορισμό. Αν και αυτή είναι η ιδανική κατάσταση του τουρισμού, η επίτευξη υψηλών αποδόσεων αποτελεί κύριο διακύβευμα για τους επιμέρους προορισμούς αλλά και συνολικά για την παγκόσμια κοινότητα. Με βάση την τρέχουσα βιβλιογραφία, μπορεί να υποστηριχθεί ότι ο μαζικός τουρισμός των 3S (ήλιος-θάλασσα- παραλία) – που αποτελεί το πιο συχνό μοντέλο ανάπτυξης στα νησιά- δεν είναι βιώσιμος επειδή τα οικονομικά οφέλη στον προορισμό τείνουν να είναι χαμηλά (υψηλές οικονομικές διαρροές) ενώ οι αρνητικές κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις είναι συνήθως υψηλές. Κάθε βελτίωση που αποτυπώνεται ως σημείο στο σύστημα των αξόνων (Διάγραμμα 1) που απομακρύνεται από την αρχή τους (είτε μέσα από βελτίωση των επιδόσεων του τουρισμού 3S είτε από την αντικατάσταση του από άλλο τουριστικό προϊόν με καλύτερες αποδόσεις), είναι προτιμότερη καθώς βελτιώνει την παρούσα κατάσταση καθώς μετακινείται προς την επιθυμητή κατάσταση.⁶

Στην αρχή των αξόνων του διαγράμματος η κατάσταση χαρακτηρίζεται από χαμηλό επίπεδο βιωσιμότητας του τουρισμού. Η βελτίωση επιτυγχάνεται όσο ο τουρισμός της συγκεκριμένης περιοχής απομακρύνεται από το σημείο αυτό βελτιώνοντας τις αποδόσεις του. Όταν η βελτίωση αυτή επικεντρώνεται αποκλειστικά σε οικονομικά ή/και κοινωνικά χαρακτηριστικά της (πχ. με την ανάπτυξη υψηλής απόδοσης τουρισμού όπως θεωρείται ο συνεδριακός) η κίνηση είναι παράλληλη με τον οριζόντιο άξονα και η περιοχή βελτιώνει την κοινωνικο-οικονομική της ευημερία, ενώ μετακινείται σε υψηλότερο επίπεδο βιωσιμότητας. Η βελτίωση της περιβαλλοντικής απόδοσης που μπορεί να είναι αποτέλεσμα του «πρασινίσματος» της δραστηριότητας, αποτυπώνεται στο διάγραμμα με την μετακίνηση παράλληλα με τον κάθετο άξονα. Αν η βελτίωση αφορά όλες τις διαστάσεις της ευημερίας, τότε η κίνηση γίνεται διαγώνια (από τη καμπύλη S1 προς τη καμπύλη Sn) και καταγράφεται βελτίωση της βιωσιμότητας του τουρισμού.

Η αξιολόγηση της κατάστασης βιωσιμότητας των προορισμών από την επίδραση του τουρισμού είναι περισσότερο δύσκολη και δεν μπορεί παρά να γίνει έμμεσα αξιολογώντας τη βαρύτητα του τουρισμού σε μια περιοχή και τη συμβολή του στη

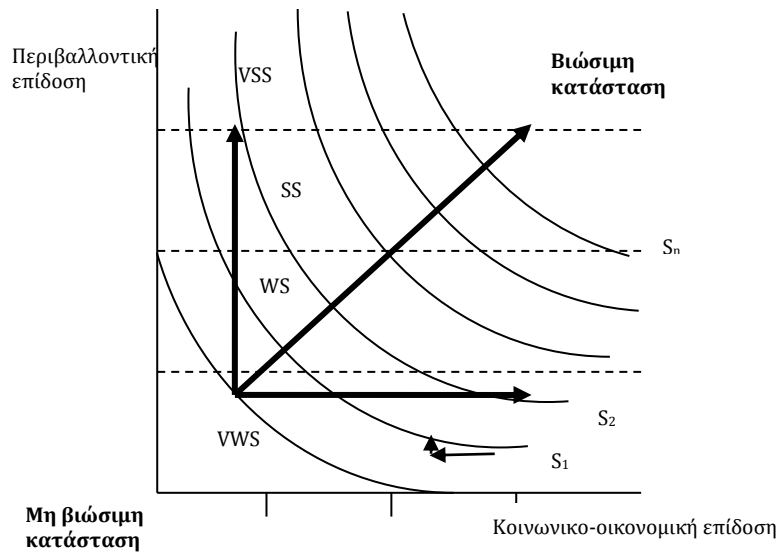
⁵ Πχ. χαμηλή ημερήσια δαπάνη, χαμηλή απασχόληση ανά κλίνη και υψηλή κατανάλωση πόρων και παραγωγή αποβλήτων

⁶ Στην αρχή των αξόνων η κοινωνικο-οικονομική επίδοση είναι χαμηλή (χαμηλή τουριστική δαπάνη ανά διανυκτέρευση και χαμηλή απασχόληση ανά κλίνη) όπως και η περιβαλλοντική (υψηλή κατανάλωση νερού, ενέργειας και παραγωγής αποβλήτων ανά διανυκτέρευση). Η αξιολόγηση των επιδόσεων γίνεται σε σύγκριση με επιδόσεις άλλων περιοχών, ενώ έχουν αναπτυχθεί και συστήματα βέλτιστων αποδόσεων.

λύση ή στη δημιουργία προβλημάτων βιωσιμότητας σε ότι αφορά τις τρεις διαστάσεις.

Διάγραμμα 1: Βιώσιμος και μη τουρισμός

2. Η περιοχή μελέτης και οι επί μέρους προορισμοί

Τα Νησιά του Αιγαίου (Χάρτης 1) αποτελούνται από δύο ευρωπαϊκές περιοχές NUTS⁷ από τις 13 που έχει η Ελλάδα: τη Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου (ΠΝΑ) και τη Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου. Η πρώτη έχει πληθυσμό 308.975 κατοίκων και έκταση 5.316,15 τ.χιλ και η δεύτερη 199.231 κατοίκους που ζουν σε 3.839,2 τ.χιλ. Η ΠΝΑ αποτελείται από δύο νομούς (NUTS 3 περιοχές): τις Κυκλάδες με 24 κατοικημένα νησιά με διοικητική υπόσταση δήμου ή δημοτικής κοινότητας⁸ (LAU 1 or 2 με βάση την κοινοτική ταξινόμηση), και τη Δωδεκάνησο με 15 νησιά-δήμους. Η ΠΒΑ αποτελείται από 3 νομούς (NUTS3 areas): Λέσβος, Σάμος, Χίος που καθένας έχει 3 νησιά-δήμους. Στον Πίνακα 1 του Παραρτήματος υπάρχει ο πλήρης κατάλογος των νησιών που περιλαμβάνονται στη μελέτη, με την έκταση και τον πληθυσμό τους.

Όπως φαίνεται στο Χάρτη 1, στην γεωγραφική περιοχή του Αιγαίου υπάρχουν και άλλα νησιά που όμως ανήκουν διοικητικά σε περιφέρειες της ηπειρωτικής χώρας και δεν περιλαμβάνονται στη μελέτη. Παρ' όλα αυτά για λόγους σύγκρισης στους χάρτες υπάρχουν δεδομένα και για τα νησιά αυτά.

3. Η τουριστική δραστηριότητα: Προσφορά και Ζήτηση

3.1. Προσφορά

Αν και ο τουρισμός είναι σήμερα μια από τις σημαντικότερες οικονομικές δραστηριότητες παγκόσμια, ο ορισμός του όπως κι αυτός του τουρίστα είναι συχνά προβληματικός. Εδώ, ως τουρίστες αναφέρονται τόσο οι αλλοδαποί τουρίστες (εισερχόμενος τουρισμός), όσο και οι μόνιμοι κάτοικοι της χώρας όταν αυτοί επισκέπτονται μια περιοχή διαφορετική από τον συνήθη τόπο κατοικίας τους πραγματοποιώντας τουλάχιστον μια διανυκτέρευση (εσωτερικός τουρισμός), ανεξάρτητα του σκοπού ταξιδιού (αναψυχή, επίσκεψη συγγενών και φίλων, εκπαίδευση, λόγοι υγείας, αγορές ή επαγγελματικοί λόγοι). Με βάση τον ορισμό αυτό, ως τουρίστες θεωρούνται όχι μόνο όσοι διαμένουν σε επαγγελματικά καταλύματα, αλλά και όσοι φιλοξενούνται από φίλους ή συγγενείς, διαμένουν σε ιδιόκτητες εξοχικές κατοικίες ή ενοικιάζουν κατοικίες γεγονός που κάνει ιδιαίτερα δύσκολη την καταμέτρηση τόσο των κλινών όσο και των τουριστών και κατ' επέκταση της όλης τουριστικής δραστηριότητας. Ο τουρισμός αποτελεί μια υπηρεσία που τέμνει πολλές δραστηριότητες: κάποιες από αυτές όπως οι

⁷ Στο ευρωπαϊκό στατιστικό σύστημα : NUTS= [Nomenclature of Territorial Units for Statistics](#), NUTS2 για περιφέρειες και NUTS 3 για νομούς. LAU=[Local administrative unit](#) για δήμους και δημοτικές κοινότητες

⁸ Τα υπόλοιπα κατοικημένα νησιά δεν εντάσσονται στην ανάλυση μας γιατί, επειδή δεν έχουν διοικητική υπόσταση, δεν υπάρχουν δεδομένα για αυτά πέρα από τον πληθυσμό τους.

δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών διανυκτέρευσης και εστίασης, οι δραστηριότητες μεταφορών και ενοικίασης μέσων μεταφοράς, οι δραστηριότητες οργάνωσης ταξιδιών, ορισμένες πολιτιστικές δραστηριότητες και δραστηριότητες αναψυχής και ορισμένες εμπορικές δραστηριότητες (όπως καταστήματα αφορολογήτων ειδών, καταστήματα πώλησης souvenirs και ειδών χειροτεχνίας) συγκαταλέγονται, με βάση τους ορισμούς διεθνών οργανισμών όπως ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού, στις τουριστικές χαρακτηριστικές δραστηριότητες, δηλαδή εξαρτούν την ύπαρξη τους από τη τουριστική δαπάνη. Σε περιοχές με έντονο τουρισμό και άλλες υπηρεσίες όπως το εμπόριο (χονδρικό και λιανικό), ο κλάδος των κατασκευών αλλά και άλλες δραστηριότητες επηρεάζονται άμεσα και έμμεσα από την πρόσθετη δαπάνη που προκαλεί ο τουρισμός και διαχέεται στην οικονομία. Επομένως, η παρουσίαση της εικόνας των αποτελεσμάτων και των επιπτώσεων του τουρισμού σε μια περιοχή-προορισμό, απαιτεί συνδυασμό δεδομένων πολλών κλάδων.

Οι κλίνες αποτελούν το βασικό μέγεθος που καθορίζει την παραγωγική δυναμικότητα του τουρισμού σε έναν προορισμό. Διακρίνονται σε 3 κατηγορίες: τις κλίνες σε ξενοδοχειακά καταλύματα και τα campings, τις κλίνες σε μη κύρια καταλύματα και τις κλίνες σε ιδιωτικές κατοικίες.

Σε ότι αφορά στα ξενοδοχεία:

- Στα νησιά όλης της χώρας συγκεντρώνεται το 66,5% των διαθέσιμων κλινών (512.033 έναντι 765.715 συνολικά για το 2012) σε σύγκριση με το 62,5% το 1999, σημειώνοντας μια αύξηση 36,9% μέσα σε 13 χρόνια. Η ΠΝΑ έχει 2072 μονάδες με 192.798 κρεβάτια, που αντιπροσωπεύουν το 40,9% των κλινών σε νησιωτικές περιφέρειες και 24,9% σε εθνικό επίπεδο. Η ΠΒΑ έχει μόλις 395 μονάδες με 22.273 κρεβάτια ή το 2,9% του εθνικού συνόλου (Πίνακας 2).

- Η πλειοψηφία των κλινών συγκεντρώνεται σε περιορισμένο αριθμό νησιών: η Ρόδος με 84.942 (16,6% του συνόλου της χώρας έναντι 17,5% το 1999), η Κως με 45.097 (8,8% έναντι 8,1% αντίστοιχα), η Θήρα με 12.562 και η Μύκονος με 10.852 κλίνες, είναι τα νησιά με περισσότερες από 10.000 κλίνες και ποσοστό υψηλότερο από το 2% του συνολικού αριθμού των κλινών σε επίπεδο χώρας. Στην ΠΒΑ το νησί της Σάμου έχει τις περισσότερες ξενοδοχειακές κλίνες με 9.650. Στον αντίποδα υπάρχουν 2 νησιά με λιγότερες από 100 ξενοδοχειακές κλίνες και άλλα 6 νησιά χωρίς κανένα ξενοδοχείο.

- Στην πλειοψηφία των νησιών καταγράφεται αύξηση των κλινών που είναι ιδιαίτερα μεγάλη σε μικρά νησιά που γνώρισαν την τουριστική ανάπτυξη στη δεκαετία του 2000 όπως είναι το Κουφονήσι, η Αστυπάλαια, η Τήλος, οι Λειψοί και το Καστελόριζο (πάνω από 200%). Στον αντίποδα υπάρχει ένας μικρός αριθμός νησιών με μείωση των κλινών όπως οι Οινούσες, τα Ψαρά, η Κύθνος, η Νίσυρος, αλλά και η Σάμος, όπου οι μονάδες που έπαψαν να λειτουργούν είναι περισσότερες από αυτές που δημιουργήθηκαν την ίδια περίοδο.

- Μεγάλη διαφοροποίηση μεταξύ των νησιών υπάρχει και σε άλλα δύο σημαντικά ποιοτικά στοιχεία, το μέγεθος και η κατηγορία των μονάδων. Μεταξύ αυτών των δύο παραμέτρων υπάρχει υψηλή συσχέτιση: δηλαδή στα νησιά όπου καταγράφεται το μεγαλύτερο μέγεθος μονάδων έχουμε και τις μονάδες υψηλότερων κατηγοριών. Πράγματι τα νησιά αυτά είναι η Ρόδος με 173 κλίνες ανά μονάδα, η Κως με 169, όταν το μέσο μέγεθος σε επίπεδο χώρας είναι 79,5 κλίνες. Σε ότι αφορά τις κλίνες υψηλών κατηγοριών (δηλαδή σε ξενοδοχεία 5 και 4*), στο σύνολο της χώρας είναι 305.362 κλίνες ή 39,8%. Σε επίπεδο νησιού οι υψηλότερες συγκεντρώσεις εμφανίζονται: στα Δωδεκάνησα με 82.047 κλίνες (ή 57,7% του συνόλου των κλινών) με τη Ρόδο και την Κω να έχουν τα υψηλότερα ποσοστά (63% και 60% αντίστοιχα). Στις Κυκλάδες με 14.234 (ή 29,8%) με τη Μύκονο και τη Θήρα να καταγράφουν 51,6% και 39% αντίστοιχα σε κλίνες υψηλών κατηγοριών.

Σε ότι αφορά τα campings δεν αποτελούν στην Ελλάδα μεγάλο τμήμα του συνολικού δυναμικού με 297 μονάδες και 80.000 θέσεις, δηλαδή περίπου 10% των ξενοδοχειακών κλινών, ενώ καταγράφουν διαρκή μείωση εδώ και 15 χρόνια. Από αυτές 85 μονάδες με 21.300 θέσεις (το 26,6% και το 28,6% αντίστοιχα του συνόλου της χώρας) βρίσκονται σε 28 από τα 80 νησιά της χώρας. Η ΠΝΑ έχει 33 μονάδες, 30 στις Κυκλάδες και 3 στα Δωδεκάνησα. Οι Κυκλάδες – παραδοσιακός τόπος ελεύθερου camping κατά την πρώτη φάση ανάπτυξης του τουρισμού στην Ελλάδα – συγκεντρώνουν ένα σημαντικό αριθμό μονάδων (30 μονάδες με 8.564 θέσεις) με την Πάρο να ξεχωρίζει με 7 μονάδες και 1.974 θέσεις. Στην ΠΒΑ δεν υπάρχει οργανωμένο camping.

Σε ότι αφορά στα συμπληρωματικά καταλύματα (ενοικιαζόμενα δωμάτια και διαμερίσματα), η εικόνα που υπάρχει είναι λιγότερο ξεκάθαρη παρά το γεγονός ότι αποτελούν μεγάλο τμήμα του συνολικού διαθέσιμου αριθμού επαγγελματικών κλινών που διαθέτει η χώρα. Με βάση τα στοιχεία της Συνομοσπονδίας Επιχειρηματιών Ενοικιαζόμενων Δωματίων Διαμερισμάτων Ελλάδας (ΣΕΕΔΔΕ) ο επίσημος αριθμός των διαθέσιμων κλινών για το 2013 ήταν 366.121 που προφανώς υπολείπεται του πραγματικού αριθμού εξαιτίας της αδυναμίας καταγραφής και του τρόπου αδειοδότησης τους. Από αυτές οι 252.072 ή το 68,9% βρίσκεται σε νησιά: Η ΠΝΑ έχει 6.317 μονάδες με 99.198 κρεβάτια ή περίπου 27% του συνόλου (22.768 στα Δωδεκάνησα και 76.430 στις Κυκλάδες), ενώ η ΠΒΑ έχει μόλις 14.188 κρεβάτια. Σε επίπεδο νησιού η Θήρα με 17.544, η Ρόδος με 14.395, και η Πάρος με 12.121 έχουν τα περισσότερα κρεβάτια στην ΠΝΑ και η Λέσβος με 6.416 στην ΠΒΑ.

Με βάση την παραπάνω ανάλυση προκύπτει προσεγγιστικά ο συνολικός αριθμός επαγγελματικών τουριστικών κλινών στη χώρα και ειδικά στα νησιά. Σε αυτές θα πρέπει να προστεθούν και οι **ιδιωτικές κλίνες** (παραθεριστικές κατοικίες, ενοικιαζόμενες κατοικίες αλλά και σπίτια συγγενών και φίλων) που χρησιμοποιούνται παραδοσιακά από τους ημεδαπούς τουρίστες και όλο και περισσότερο από τους αλλοδαπούς. Η εκτίμηση των κλινών αυτών γίνεται με βάση στοιχεία της απογραφής κατοικιών και συγκεκριμένα της κατηγορίας «κενές κατοικίες» στις οποίες υπάγονται τόσο οι παραθεριστικές όσο και υπό ενοικίαση.

Με βάση τα στοιχεία της απογραφής κατοικιών 2010 υπάρχει σημαντική αύξηση τόσο των συνολικών όσο και των κενών κατοικιών στα νησιά, δημιουργώντας ένα απόθεμα κατοικιών για τουριστική χρήση της τάξεως των 519.440 έναντι 354.795 το 2000. Με βάση την υπόθεση εργασίας ότι κάθε κενή κατοικία διαθέτει 3 κλίνες κατά μέσο όρο προκύπτει ότι οι συνολικές κλίνες σε ιδιωτικές κατοικίες εκτιμώνται σε 1,5 εκατομμύρια περίπου πρόσθετες κλίνες. Ένα μικρό τμήμα από τις κατοικίες αυτές (περίπου 20.000) έχουν πλέον από το 2014 αποκτήσει άδεια λειτουργίας ως τουριστικές επαύλεις ή κατοικίες και λειτουργούν ως νόμιμες επιχειρήσεις.

Από αυτές περίπου του 1/3 είναι χωροθετημένο στα νησιά του Αιγαίου: 203.703 στις Κυκλάδες και 136.167 στα Δωδεκάνησα και 214.919 στην ΠΒΑ. Σε επίπεδο νησιού τις περισσότερες κενές κατοικίες σε σχέση με το μόνιμο πληθυσμό διαθέτουν η Νίσυρος (1,52 κατοικίες ανά κάτοικο), η Σέριφος (1,47), η Κύθνος (1,43), η Ανάφη (1,24) και η Κέα (1,12).

Με βάση το σύνολο των διαθέσιμων κλινών μπορούμε να διακρίνουμε τα νησιά σε τρεις κατηγορίες:

- Τα «**ξενοδοχειακά**» νησιά, δηλαδή αυτά που διαθέτουν μεγαλύτερο αριθμό ξενοδοχειακών κλινών στο σύνολο των τουριστικών κλινών που είναι τα κύρια νησιά οργανωμένου τουρισμού όπως π.χ. η Κως, η Ρόδος, η Κάρπαθος, και η Σάμος,
- Τα νησιά «**rooms to let**», δηλαδή αυτά που διαθέτουν μεγάλο αριθμό ενοικιαζόμενων δωματίων και κατοικιών σε σχέση με το σύνολο των ξενοδοχειακών κλινών που είναι μεσαία και μικρά νησιά είτε μη τουριστικά (π.χ. Κίμωλος, Ηρακλεία, Σίκινος, Κύθνος, Ανάφη), είτε τουριστικά όπως η Πάρος και η Θήρα,
- Τα «**παραθεριστικά**» νησιά δηλαδή αυτά που διαθέτουν μεγαλύτερο αριθμό ιδιωτικών-παραθεριστικών κατοικιών παρά τουριστικών. Αφορά πολλές κατηγορίες νησιών: αυτά που βρίσκονται κοντά στην πρωτεύουσα (π.χ. Ν. Αργοσαρωνικού, Β. και Δ. Κυκλάδες), νησιά με υψηλή μετανάστευση τις προηγούμενες δεκαετίες με αποτέλεσμα να υπάρχουν πολλές κενές κατοικίες που χρησιμοποιούνται ως παραθεριστικές και άλλα νησιά που θεωρήθηκαν ως «ιδανικά» για την ανάπτυξη της 2ης κατοικίας.

Η συνεχής αύξηση της προσφοράς, αυξάνει όπως είναι φυσικό την πίεση στις εύθραυστες τοπικές οικονομίες και κοινωνίες, και ιδιαίτερα στο περιβάλλον τους, φυσικό και πολιτιστικό (συμπεριλαμβανόμενου και του τοπίου -το οποίο συνδέει το φυσικό με το ανθρωπογενές- και βρίσκεται υπό πίεση εξαιτίας της εκτός οικισμού δόμησης), που αποτελεί κατά γενική ομολογία το σημαντικότερο πλεονέκτημα ως κοινό περιουσιακό στοιχείο. Οι κίνδυνοι που απορρέουν από την αυξανόμενη πίεση είναι από τη μια πλευρά η υποβάθμιση της εμπειρίας του επισκέπτη και η ίδια η βιωσιμότητα των προορισμών εξαιτίας έντονων ανισορροπιών και υποβάθμισης που μπορεί να δημιουργηθούν. Η αύξηση της προσφοράς αποτυπώνεται με:

- Τον **δείκτη τουριστικές κλίνες/κάτοικο** που υποδηλώνει τη μέγιστη πίεση που ασκείται στο μόνιμο πληθυσμό από τους «ξένους», αλλοδαπούς και Έλληνες που επισκέπτονται το νησί για λίγες ημέρες, εφόσον όλες οι κλίνες είναι πλήρεις, δηλαδή στην υψηλή περίοδο. Σε 20 από τα 48 νησιά η αναλογία αυτή έχει

ξεπεράσει το 1:1, (αφορά όλα τα νησιά στην ΠΝΑ) με τη μεγαλύτερη πίεση να ασκείται στο Κουφονήσι (2,65) και ακολουθούν τουριστικά νησιά μεσαίου και μικρού μεγέθους όπως η Ίος (2,65), η Θήρα (2,39) η Φολέγανδρος (2,30), η Ηρακλεία (2,26), η Μύκονος (2,22) και η Αντίπαρος (2,11) που ξεπερνούν τη σχέση 2:1. Το όριο 1:1 υπερβαίνουν και όλα τα μεγάλα τουριστικά νησιά πλην της Σάμου. Αν στις τουριστικές κλίνες προστεθούν και οι παραθεριστικές τότε μόνο 2 νησιά μένουν κάτω από τη σχέση 1:1, ενώ σε 4 νησιά (Σέριφος, Κύθνος, Αντίπαρος και Νίσυρος) καταγράφεται σχέση μεγαλύτερη από 5:1.

- Τον **δείκτη τουριστικές κλίνες/έκταση** που υποδηλώνει τη μέγιστη πίεση που ασκείται στο περιβάλλον τόσο από τις μόνιμες κατασκευές-υποδομές που δημιουργούνται για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες των τουριστών, αλλά και την κατανάλωση πόρων σε συνδυασμό με τη παραγωγή αποβλήτων που προκύπτουν από την τουριστική κατανάλωση. Βέβαια θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η περιβαλλοντική αυτή πίεση έρχεται να προστεθεί σε εκείνη των μόνιμων κατοίκων και δίνουν τα εξής στοιχεία

- Η «**τουριστική πυκνότητα**» είναι ιδιαίτερα υψηλή σε 3 νησιά όπου ξεπερνά τις 200 κλίνες/τ.χ. με τη Θήρα να αγγίζει τις 480, η Μύκονος τις 262 και το Κουφονήσι τις 251, ενώ άλλα 2 τουριστικά νησιά, η Κως και η Πάρος ξεπερνούν τις 100 κλίνες/τ.χ. Στη ΠΒΑ το νησί με την υψηλότερη τουριστική πυκνότητα είναι η Σάμος με 29,9.

- Όταν στην τουριστική πυκνότητα προστεθεί και εκείνη των παραθεριστικών κατοικιών έχουμε πλέον 19 νησιά με πυκνότητα πάνω από 100 κλίνες /τ.χλμ. με τη Θήρα να φτάνει στο επίπεδο των 790 κλινών / τ.χ και άλλα 3 νησιά να ξεπερνούν τις 300.

- Τέλος αν στην παραπάνω πίεση αθροιστεί και αυτή των μόνιμων κατοίκων, η Θήρα μετατρέπεται σε .... Αττική με 991 άτομα ανά τ.χ., ενώ η μη τουριστική Σαλαμίνα ξεπερνά τα 1000. Ακολουθούν η Σύρος με 598, η Μύκονος με 583, το Κουφονήσι με 395, η Κως με 353 και η Λέρος με 319, όλα στην ΠΝΑ ενώ στην ΠΒΑ η Σάμος είναι με 181 κλίνες / τχ , ενώ μόλις 18 νησιά έχουν συνολική πυκνότητα κάτω από 100 άτομα ανά τ.χ.

Βέβαια η πυκνότητα αυτή αυξάνεται περιστασιακά από εκείνους που δεν διαμένουν σε ένα νησί αλλά το επισκέπτονται είτε μέσω του θαλάσσιου τουρισμού (κρουαζιέρα, γιώτιγκ) είτε μέσα από ημερήσιες εκδρομές. Η Σαντορίνη αποτελεί ένα ακραίο παράδειγμα καθώς συχνά συμβαίνει να υποδέχεται περισσότερους από 10.000 επισκέπτες της ημέρα, ενώ συνολικά για το 2014 υποδέχθηκε 742.553 άτομα. Η Μύκονος και η Ρόδος είναι επίσης σημαντικοί προορισμοί κρουαζιέρας με 610.207 και 311.182 άτομα αντίστοιχα, ενώ άλλοι 8 προορισμοί στην ΠΝΑ και 4 στην ΠΒΑ καταγράφονται μεταξύ των 40 προορισμών της χώρας στους οποίους προσέγγισαν κρουαζιερόπλοια το την ίδια χρονιά. Η Νίσυρος, η Σύμη και η Αντίπαρος που βρίσκονται κοντά στα τουριστικά αναπτυγμένα νησιά της Κω, της Ρόδου και της Πάρου δέχονται μεγάλο αριθμό επισκεπτών. Οι δύο αυτές κατηγορίες τουριστών-επισκεπτών δημιουργούν πρόσθετη δαπάνη τοπικά (έχει υπολογιστεί ότι για τους επισκέπτες κρουαζιέρας είναι περίπου 40 ευρώ ανά άτομο), αλλά και μια αυξημένη πίεση καθώς θα πρέπει να αθροιστούν στους

«κανονικούς» τουρίστες των νησιών και συχνά δημιουργούν συνωστισμό και αρνητική εμπειρία⁹.

3.2 Ζήτηση

Η καταμέτρηση των αφίξεων και διανυκτερεύσεων των τουριστών γίνεται μόνο σε ξενοδοχεία και campings και επομένως τα σχετικά μεγέθη αφορούν αποκλειστικά μόνο αυτό το τμήμα της τουριστικής κίνησης (και αυτό με ελλείψεις αφού δεν καταθέτουν όλα τα ξενοδοχεία τα απαραίτητα στοιχεία), ενώ για ένα μικρό αριθμό νησιών που δεν έχουν ξενοδοχεία υπάρχει πλήρης έλλειψη δεδομένων. Μερικές επισημάνσεις σε συνέχεια αυτών που έγιναν κατά την ανάλυση των διαθέσιμων καταλυμάτων, επαγγελματικών και ιδιωτικών:

- Η **άνιση κατανομή των διανυκτερεύσεων** που ακολουθεί σε σημαντικό βαθμό την κατανομή των κλινών,
- Η **υψηλή εποχικότητα** αφού στη συντριπτική πλειοψηφία των νησιών στο τετράμηνο Ιουνίου - Σεπτεμβρίου συγκεντρώνεται πάνω από το 75% των διανυκτερεύσεων, σε πολλές περιπτώσεις πάνω και από 90%,
- Η **«επικράτηση» των αλλοδαπών** είναι συντριπτική συνολικά αφού οι διανυκτερεύσεις των ημεδαπών είναι περίπου 10% των διανυκτερεύσεων των αλλοδαπών,
- Η **διάκριση των νησιών σε εκείνα των «αλλοδαπών» και σε εκείνα των Ελλήνων:** με ελάχιστες εξαιρέσεις τα μεγάλα τουριστικά νησιά (Ρόδος, Κως, Σάμος, Μύκονος, Θήρα) κυριαρχούνται από τους αλλοδαπούς. Βέβαια στην πραγματικότητα η «κυριαρχία» αυτή είναι λιγότερο απόλυτη αν συνυπολογιστούν οι διανυκτερεύσεις στα μη κύρια καταλύματα και στις παραθεριστικές κατοικίες.
- Η **Μέση Διάρκεια Παραμονής (ΜΔΠ):**
  - είναι πολύ υψηλότερη για τους αλλοδαπούς (6,7 ημέρες κατά μέσο όρο) απ' ότι για τους Έλληνες (3,2),
  - είναι μεγαλύτερη, τόσο σε όσο αφορά τους αλλοδαπούς όσο και τους Έλληνες, κατά την υψηλή τουριστική περίοδο παρά τους εκτός εποχής μήνες,
  - είναι υψηλή στα νησιά που χαρακτηρίζονται από μαζικό τουρισμό παραλίας και οι αλλοδαποί τουρίστες διακινούνται με οργανωμένες πτήσεις και παραμένουν για πχ. μια εβδομάδα στο ίδιο κατάλυμα (και βέβαια στο ίδιο νησί). Χαρακτηριστικά παραδείγματα η Ρόδος, η Κως, η Κέρκυρα, η Σάμος, η Κάρπαθος κλπ, ενώ δεν συμβαίνει το ίδιο σε νησιά όπως η Μύκονος, η Πάρος, η Θήρα και γενικότερα στα νησιά των Κυκλάδων όπου οι επισκέπτες μένουν σε ένα νησί κατά μέσο όρο 3 ημέρες και στη συνέχεια επισκέπτονται ένα ή και δύο ακόμη νησιά με μέση διάρκεια ταξιδιού 8-10 ημέρες.
- Η **«διαρροή» αλλοδαπών τουριστών σε καταλύματα εκτός των ξενοδοχειακών** είναι σημαντική και άνιση μεταξύ των νησιών: είναι μικρότερη σε νησιά όπως η Ρόδος και σε μικρότερο βαθμό η Κως, και η Σάμος και ιδιαίτερα υψηλή στα

⁹ Cappato A., 2001, Cruises and Recreational Boating in the Mediterranean, Plan Bleu UNEP/MAP Regional Activity Centre

νησιά που έχουν μικρότερη εμπλοκή των Tour operators και των πτήσεων charter στη συνολική διακίνηση. Σε ότι αφορά στους Έλληνες, πραγματοποιούν μόνο το 10% των διανυκτερεύσεων τους σε ξενοδοχεία.

4. Τα αποτελέσματα της τουριστικής δραστηριότητας στα νησιά του Αιγαίου

4.1 Τα οικονομικά αποτελέσματα: Η τουριστική δαπάνη

Στοιχεία για την απόδοση του τουρισμού, ξεπερνώντας την απλή αναφορά σε αριθμούς αφίξεων και διανυκτερεύσεων, προέρχονται κυρίως από την έρευνα συνόρων της Τράπεζας της Ελλάδας που όμως αφορά μόνο τους αλλοδαπούς τουρίστες. Με βάση την έρευνα για το 2013 για την οποία έχουν δημοσιευθεί στοιχεία σε επίπεδο περιφερειών (ΣΕΤΕ 2014) προκύπτει:

- Οι **αφίξεις** για την Περιφέρεια Ν. Αιγαίου ήταν 4,1 εκ. (ή 23,1% του εθνικού συνόλου) που την έφεραν στην 2η θέση πίσω από την Π. Κεντρικής Μακεδονίας, 3,6 εκ. για την Π. Κρήτης (ή 20,1%) στην 3η θέση, 1,8 εκ. για την Π. Ιονίου (10%) στην 5^η θέση και 0,1 εκ. για την Π. Β.Αιγαίου (0,6%) στην 13η και τελευταία θέση μεταξύ των ελληνικών περιφερειών. Οι τέσσερις νησιωτικές περιφέρειες συγκέντρωσαν το 53,8% του εθνικού συνόλου των αφίξεων.
- Οι **διανυκτερεύσεις** ήταν 24,7%, 22,3%, 10,7% και 0,8% για τις Περιφέρειες Ν.Αιγαίου, Κρήτης, Ιονίου και Β.Αιγαίου αντίστοιχα - δηλαδή 58,5% του συνόλου- φέρνοντας την ΠΝΑ στη 1^η θέση και τη Π.Κρήτης στη 2^η.
- Οι **δαπάνες** ήταν 29,8%, 24,7%, 10,1% και 0,6% αντίστοιχα -δηλαδή 65,2% επί του συνόλου- με την ίδια κατάταξη. Η σχέση μεταξύ του μεριδίου διανυκτερεύσεων και δαπανών υπογραμμίζει το πρόβλημα που υπάρχει ειδικά στις Περιφέρειες Ιονίων και Β.Αιγαίου όπως φαίνεται και από την ανάλυση δαπανών που ακολουθεί.
- Η **μέση δαπάνη ανά ταξίδι** των αλλοδαπών τουριστών στην Ελλάδα ήταν 653,3€ όταν το 2008 ήταν 730€ και 639,5€ το 2011. Μεταξύ των περιφερειών υπάρχουν σημαντικές διαφορές με την Περιφέρεια Ν. Αιγαίου να έχει την υψηλότερη απόδοση ανά ταξίδι (842,9€) πανελλήνια, την Π. Κρήτης να ακολουθεί με 801,9€ στη 2η θέση, την Π. Β.Αιγαίου με 671,9€ στην 3η και την Π. Ιονίων με 659,8€ στην 4η.
- Η **δαπάνη ανά διανυκτέρευση** ήταν σε επίπεδο χώρας 73,1€ σημειώνοντας αύξηση σε σχέση με το 2010 (68,6€), αλλά χαμηλότερη από τα 76,3€ το 2008. Η Π. Ν. Αιγαίου κατέχει και πάλι τα σκήπτρα με 88,2€, η Κρήτη με 81,0€ βρίσκεται στην 3η θέση, τα Ιόνια με 69,0€ στην 6η θέση και το Β.Αιγαίο με 52,6€ στην 10η.
- Η **μέση διάρκεια παραμονής** στη χώρα μας ήταν 8,9 ημέρες σε σύγκριση με 9,6 το 2008. Στο Β.Αιγαίο έχουμε τη μεγαλύτερη διάρκεια παραμονής σε εθνικό επίπεδο με 12,8 ημέρες, η Κρήτη με 9,9 ημέρες βρίσκεται στην 3η θέση και Ν.Αιγαίο και Ιόνια με 9,6 στην 4η.

- Η **εποχικότητα** που όπως έχουμε αναφέρει είναι υψηλή στην Ελλάδα με το 73,96% των διανυκτερεύσεων να γίνεται στο τετράμηνο Ιουνίου-Σεπτεμβρίου, με το Ιόνιο να συγκεντρώνει στην περίοδο αυτή το 85,1% των διανυκτερεύσεων, το Ν. Αιγαίο το 78,8%, η Κρήτη το 76,2% και μόνο το Β. Αιγαίο να βρίσκεται κάτω από το μέσο όρο με 65,9%.
- Η υψηλή εποχικότητα επηρεάζει και το **μέσο έσοδο ανά δωμάτιο** με την Αττική (όπου οι μονάδες λειτουργούν όλο τον χρόνο) να έχει επίδοση μέχρι και διπλάσια του μέσου όρου (22.134,8€ έναντι 12.626,8€) και τις νησιωτικές περιφέρειες να έχουν επιδόσεις 13.943,3€ για τη Κρήτη, 11.605,7€ για το Ν.Αιγαίο, 9.838,8€ για το Ιόνιο και 7.591€ για το Β. Αιγαίο.
- Η **πληρότητα των ξενοδοχειακών μονάδων** που βρισκόταν σε ελεύθερη πτώση από το 2008 (56,7%) μέχρι το 2012 (43,2%) φαίνεται να βελτιώνεται έστω οριακά το 2013 (45,2%). Σε ότι αφορά την πληρότητα σε επίπεδο νομών, ο Ν.Ηρακλείου με 64,2% (έναντι 72,6% το 2008) έχει το υψηλότερο ποσοστό πανελλήνια και ακολουθείται από τον Ν. Ζακύνθου (61,9% και 73,3% αντίστοιχα), τον Ν. Ρεθύμνης (60,2% και 72,6%), τον Ν. Κερκύρας (59,6% και 71,8%) και τον Ν. Χανίων (59,0% και 66,4%) σε ότι αφορά τους νησιωτικούς νομούς. Στον αντίποδα βρίσκονται ο Ν. Χίου με 24,8% το 2012 και 43,2% το 2008, ο Ν. Κυκλάδων με 38,5% και 50,1% αντίστοιχα και ο Ν. Λευκάδας με 39,9% και 51,1%.

Στα στοιχεία που αφορούν στον εισερχόμενο τουρισμό θα πρέπει να προστεθούν και εκείνα που αφορούν στον ημεδαπό τουρισμό που όμως δεν έχουν περιφερειακή ανάλυση:

- Σύμφωνα με τον World Travel and Tourism Council (WTTC) η τουριστική δαπάνη των ημεδαπών τουριστών ήταν για το 2014 το 43% της συνολικής τουριστικής δαπάνης ή 7,9 δις ευρώ, ενώ πριν την κρίση ξεπερνούσε το 50% της συνολικής τουριστικής δαπάνης (π.χ. το 2009 ήταν 10,8 δις έναντι 10,2 δις της δαπάνης των αλλοδαπών)
- Ο συνολικός αριθμός των διανυκτερεύσεων των ημεδαπών για διακοπές με περισσότερες από 4 ημέρες κατά μέσο όρο στην Ελλάδα είναι 45 εκ. διανυκτερεύσεις περίπου με το 35% να γίνεται με ταξίδι θαλάσσιο ή αεροπορικό και το 90% σε ιδιωτικό κατάλυμα (που σημαίνει ότι δεν καταγράφεται στον προορισμό).

Ιδιαίτερη σημασία σχετικά τα οικονομικά αποτελέσματα και τις αποδόσεις του τουρισμού, αφορά στην **απόδοση των τουριστικών επιχειρήσεων και συγκεκριμένα των ξενοδοχείων** για τα οποία υπάρχει πληροφορία από την έρευνα που διεξάγει το ΙΤΕΠ. Η ΠΝΑ έχει στην αρχή της τουριστικής περιόδου(Μάιο) μέση ημερήσια τιμή δωματίου στα 60,27€ χαμηλότερη το μ.ο. της χώρας και υστερώντας άλλων 4 Περιφερειών, ενώ στην υψηλή περίοδο κατέχει την 3^η θέση με 111,86€ με μέσο εθνικό όρο τα 102,16€. Για τη ΠΒ οι τιμές Μάιο και Αύγουστο ήταν 51,54€ και 77,36€ αντίστοιχα. Η σημαντική αύξηση των τιμών μεταξύ Μάϊου και Αυγούστου σε

όλη τη χώρα και ειδικά στις νησιωτικές περιφέρειες πλην Β.Αιγαίου επιβεβαιώνει την υψηλή εποχικότητα του τουρισμού στη χώρα και ειδικά στις νησιωτικές περιοχές. Αντίθετα οι τιμές στην Αθήνα σημειώνουν μικρή μείωση το καλοκαίρι.

Σε ότι αφορά στο **μέσο ετήσιο έσοδο ανά δωμάτιο** -όπως ήδη αναφέρθηκε- η ΠΝΑ βρίσκεται με 12.285€ στη 3^η θέση και υστερεί της Αττικής που έχει ιδιαίτερα υψηλά έσοδα (28.095€) και της Κρήτης 12.837€ καταγράφοντας έναν σχετικά καλό συνδυασμό ημερήσιων εσόδων και πληρότητας σε επίπεδο χώρας. Οι άλλες δύο νησιωτικές περιφέρειες Ιόνια και Β.Αιγαίο βρίσκονται στη 5^η και 9^η θέση αντίστοιχα (σε 9 γεωγραφικές περιφέρειες στις οποίες γίνεται η ανάλυση) με 9.838€ και 7.591€.

Τα αποτελέσματα ανά κατηγορία ξενοδοχείου καταγράφουν το αναμενόμενο: τα καταλύματα 5* έχουν μέσα έσοδα πολύ υψηλά σε σχέση με τις υπόλοιπες κατηγορίες. Εντυπωσιάζει η διαφορά τιμών μεταξύ ξενοδοχείων 5* και 4* σε όλη τη χώρα που αποτυπώνει σε σημαντικό βαθμό την επίπτωση των ΤΟ και των διαφόρων τύπων συμβολαίων (όπως All Inclusive που συχνά αφορά ξενοδοχεία 4*) στα έσοδα και επομένως στη βιωσιμότητα τους.

Λιγότερο έντονες και γενικευμένες είναι οι διαφορές μεταξύ καταλυμάτων διαφορετικών μεγεθών. Οι μεγάλες μονάδες (άνω των 100 δωματίων που είναι 4 και 5* συνήθως) δεν έχουν παντού μεγάλες διαφορές τιμών από τις μεσαίες (50-100 δωματίων) εκτός Αττικής. Αντίστοιχα οι οικογενειακές μονάδες με λιγότερα από 20 δωμάτια δεν έχουν χειρότερες επιδόσεις από τις μικρές μονάδες (21-50 δωματίων) και ειδικά στην ΠΝΑ.

Από τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν και αφορούν τη συνεχή μείωση της ημερήσιας δαπάνης σε επίπεδο χώρας (έστω και αν η ΠΝΑ έχει την υψηλότερη που όμως θα πρέπει να βρίσκεται σε μείωση) σε συνδυασμό με την μείωση της πληρότητας των μονάδων, δίνει μια εικόνα μη θετική. Δυστυχώς η έλλειψη μεγαλύτερων χρονολογικών σειρών ανά περιφέρεια δεν επιτρέπει σωστή απεικόνιση των εξελίξεων. Παρ'όλα αυτά η μείωση των εσόδων ανά κλίνη που καταγράφεται τόσο συνολικά όσο και για την ΠΝΑ μεταξύ 2010 και 2012 δίνει μια ένδειξη.

4.2. Συνολική απασχόληση και επιδόσεις

Η απασχόληση στον τουρισμό προσεγγίζεται ακόμη δυσκολότερα απ'ότι η δαπάνη λόγω της πολυπλοκότητας της τουριστικής δραστηριότητας, την υψηλής εποχικότητας και της υψηλής οικογενειακής και αδήλωτης εργασίας, ενώ η απασχόληση αλλοδαπών μη μονίμων κατοίκων της χώρας περιπλέκει ακόμη περισσότερο την κατάσταση.

Με βάση την έρευνα του ΙΤΕΠ η **απασχόληση στις ξενοδοχειακές μονάδες** (2012-13) βρίσκεται σε αναλογία με τις υπάρχουσες κλίνες ενώ επηρεάζεται και από την κατηγορία της μονάδας. Έτσι η ΠΝΑ μαζί με τη Κρήτη καταγράφουν την υψηλότερη απασχόληση και οι υψηλής κατηγορίας μονάδες μέχρι και 5πλάσια απασχόληση ανά κλίνη από ότι οι χαμηλής κατηγορίας (0,62 και 0,12 απασχολούμενοι ανά κλίνη αντίστοιχα), ενώ καταγράφεται διακύμανση μέσα στη τουριστική περίοδο από την εποχή που ουσιαστικά ανοίγουν οι μονάδες (Μαΐο) μέχρι τη κορύφωση της περιόδου (Αύγουστος). Η έρευνα του ΙΤΕΠ για τον Αύγουστο του 2013 δίνει 121.557 στο σύνολο της χώρας (0,16 απασχολούμενοι ανά κλίνη), 29.644 στην ΠΝΑ (0,18) και 3012 για την ΠΒΑ (0,13).

Η μέση απασχόληση ανά κλίνη σύμφωνα με το ΙΤΕΠ για όλα τα ξενοδοχεία της χώρας ανεξάρτητα κατηγορίας εκτιμάται ότι είναι 0,28 εργαζόμενοι τον Μάιο και 0,36 τον Αύγουστο. Με βάση τους δικούς μας υπολογισμούς τόσο για το σύνολο της χώρας όσο και για την ΠΝΑ που βασίζονται στα ίδια τα στοιχεία του ΙΤΕΠ σε ότι αφορά τις ξενοδοχειακές κλίνες και τους απασχολούμενους προκύπτουν δείκτες σαφώς μικρότεροι: 0,11 για τον Μάιο και 0,15 για τον Αύγουστο.

Η **παρουσία των γυναικών απασχολούμενων** είναι υψηλή στα ξενοδοχεία και μάλιστα είναι υψηλότερη όταν η μονάδα είναι χαμηλής κατηγορίας ή / και μικρού μεγέθους ξεπερνώντας και το 70% της συνολικής απασχόλησης. Αυτό είναι φυσιολογικό γιατί τότε η κύρια απασχόληση είναι ο καθαρισμός που αποτελεί πρακτικά 100% γυναικεία απασχόληση, ενώ όσο αυξάνουν οι υπηρεσίες των ξενοδοχείων τόσο περισσότεροι άνδρες εργάζονται. Στην ΠΝΑ οι γυναίκες καταλαμβάνουν περίπου το 58% των θέσεων εργασίας με διακύμανση που ξεκινά από το 51% μέχρι το 80% στις μονάδες 1* και από 70% στις οικογενειακές μονάδες (1-20 δωμάτια) μέχρι 52,5% στα ξενοδοχεία με περισσότερα από 100 δωμάτια. Στη ΠΒΑ, η μέση γυναικεία απασχόληση ήταν 61,1% - κυμαινόμενη μεταξύ 58% και 81,5% ανάλογα με τη κατηγορία του ξενοδοχείου και από 53,5% για οικογενειακές μονάδες μέχρι 67% στις μικρές μονάδες (21-50 δωμάτια).

Η **απασχόληση αλλοδαπών** στα ξενοδοχεία της χώρας έχοντας φτάσει στο 20% του συνολικού αριθμού απασχολούμενων, χωρίς να διευκρινίζεται αν αφορά μόνο στους μόνιμους κατοίκους της χώρας ή και εποχικούς που έρχονται με διαφορετικά καθεστώτα και κυρίως ως χαμηλόμισθοι εκπαιδευόμενοι. Η κατανομή τους με βάση την κατηγορία ακολουθεί αυτή των γυναικών, επιβεβαιώνοντας την αντίληψη ότι κυρίως απασχολούνται στην καθαριότητα των μονάδων. Σε ότι αφορά στη ΠΝΑ η απασχόληση των αλλοδαπών είναι πολύ υψηλότερη από τον μ.ο. της χώρας (32,16% έναντι 20,76%) και κυμαίνεται από 27,64% στα ξενοδοχεία 5* μέχρι 54,47% στα ξενοδοχεία 1*. Στη ΠΒΑ, η απασχόληση αλλοδαπών είναι πολύ χαμηλότερη (15,92%), μικρότερη κατά 50% συγκρινόμενη με την αντίστοιχη της ΠΝΑ.

Με βάση τα στοιχεία του WTTC η συνολική απασχόληση στη τουριστική δραστηριότητα ήταν για το 2013 319.500 άμεσα απασχολούμενοι δηλαδή τριπλάσιοι περίπου από την εκτίμηση του ΙΤΕΠ για τους απασχολούμενους στα ξενοδοχεία.

Από τον συνολικό αριθμό εργαζόμενων στον τουρισμό και τον αριθμό των τουριστικών κλινών της χώρας (1.139.566) προκύπτει ότι η μέση συνολική απασχόληση ανά επαγγελματική τουριστική κλίνη είναι 0,28 εργαζόμενοι. Δηλαδή κάθε φορά που δημιουργούνται 3,5 τουριστικές κλίνες δημιουργείται σχεδόν και μία νέα θέση εργασίας που κατανέμεται σε όλες τις σχετικές με τον τουρισμό δραστηριότητες (διαμονή, εστίαση, αναψυχή, μεταφορές κλπ)¹⁰. Αν ο δείκτης αυτός ισχύει και για την ΠΝΑ ο συνολικός αριθμός εργαζόμενων στον τουρισμό θα έπρεπε να ανέρχεται σε 81.758 εργαζόμενοι¹¹.

Η εξέλιξη της απασχόλησης στον τουρισμό εμφανίζει διακυμάνσεις από το 2004 και μετά και το 2013-14 ξαναφτάνει στη απασχόληση του 2004, ενώ ως ποσοστό επί της συνολικής απασχόλησης βρίσκεται για τα ίδια έτη περισσότερο από μία ποσοστιαία μονάδα υψηλότερα (8,9% έναντι 7,6%) λόγω της υψηλής μείωσης της συνολικής απασχόλησης στη χώρα λόγω της κρίσης.

4.3 Εκτίμηση περιβαλλοντικών αποτελεσμάτων και επιδόσεων

Τα **περιβαλλοντικά αποτελέσματα** του τουρισμού είναι δύο ειδών:

- Τα **μόνιμα** που αφορούν τις αλλαγές χρήσεων γης ως αποτέλεσμα της δόμησης που προκαλεί ο τουρισμός για την κατασκευή κάθε είδους εγκαταστάσεων αλλά και υποδομών για τουριστική χρήση όπως καταλύματα, μαρίνες, συνεδριακά κέντρα, συγκοινωνιακά δίκτυα κλπ Είναι αλλαγές που αλλοιώνουν οριστικά το περιβάλλον χωρίς τη δυνατότητα να υπάρξει επιστροφή στη προηγούμενη κατάσταση ακόμη και σε περίπτωση κατεδάφισης της κατασκευής.
- Τα **περιοδικά** που έχουν να κάνουν με την λειτουργία των τουριστικών εγκαταστάσεων και είναι ανάλογα πχ με τη χρήση που γίνεται νερού ή ενέργειας και τη παραγωγή στερεών, υγρών και αέριων αποβλήτων, ή ακόμη και θορύβου.

Στοιχεία σχετικά με την αύξηση της δόμησης από τον τουρισμό δεν είναι άμεσα διαθέσιμα. Εμμεσα όμως μπορούμε να υποθέσουμε βάσιμα ότι νησιά με μεγάλο αριθμό τουριστικών κλινών και παραθεριστικών οικιών και ειδικά με υψηλό

¹⁰ Προφανώς αυτή η αναλογία ισχύει όταν οι νέες κλίνες που δημιουργούνται αντιστοιχούν στις υπάρχουσες αναλογίες μεταξύ των διαφορετικών κατηγοριών και τάξεων μονάδων.

¹¹ Οι διαφοροποιήσεις που υπάρχουν στις εκτιμήσεις από διαφορετικές πηγές καταδεικνύει την ανάγκη για βελτίωση των στατιστικών του τουρισμού

συντελεστή συνολικών κλινών ανά τχ, θα έχουν υψηλό ποσοστό δομημένης έκτασης που οφείλεται στον τουρισμό¹². Αυτό είναι απόλυτα αληθές για κατασκευές και ιδιαίτερα κατοικίες που έγιναν μετά το 1970 σε νησιά όπου ο τουρισμός αποτελεί μονοκαλλιέργεια¹³. Με βάση τα στοιχεία της European Environmental Agency η Μύκονος εμφανίζεται με το υψηλότερο ποσοστό δομημένης έκτασης που καλύπτει το 11,25% της συνολικής της επιφάνειας και ακολουθούν η Σαντορίνη με 6,15%, η Κως με 2,3%, η Σύρος με 2,25%, η Πάρος με 1,47%, η Ρόδος με 1,27%, η Πάτμος με 1,13% και η Σάμος με 1,12%.¹⁴ Η πλειοψηφία των νησιών έχουν δομημένη επιφάνεια μικρότερη του 1%. Ο ρόλος της δεύτερης κατοικίας στην εξέλιξη αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς κάθε κρεβάτι σε ιδιωτική κατοικία καταλαμβάνει περισσότερο χώρο (του αντιστοιχεί μεγαλύτερη επιφάνεια εδάφους) απ'ότι ένα αντίστοιχο σε ξενοδοχείο ή σε συμπληρωματικό κατάλυμα, ενώ χρησιμοποιείται πολύ λιγότερο στη διάρκεια του χρόνου (το ποσοστό πληρότητας εκτιμάται σε 8% ή 30 ημέρες το χρόνο). Κατά συνέπεια το οικονομικό και το κοινωνικό αποτέλεσμα τους είναι πολύ χαμηλό.¹⁵

Σε ότι αφορά στην κατανάλωση πόρων όπως νερό και ενέργεια και παραγωγή στερεών και υγρών αποβλήτων δεν υπάρχουν δεδομένα. Επομένως καμία άμεση εκτίμηση της περιβαλλοντικής πίεσης δεν μπορεί να προκύψει με βάση πραγματικά δεδομένα και θα περιοριστούμε στην έμμεση εκτίμηση της με βάση τους δείκτες κλίνες/κάτοικο και κλίνες/τχ που έχει ήδη παρουσιαστεί (Πίνακας 2, Χάρτες 3&4). Από τον πρώτο δείκτη μπορούμε να εκτιμήσουμε την μέγιστη ημερήσια πίεση (η οποία συμβαίνει όταν όλες οι κλίνες είναι πλήρεις στην κορύφωση της τουριστικής περιόδου) καθώς και τον ισοδύναμο πληθυσμό σε ετήσια βάση ώστε να υπολογίσουμε την πρόσθετη αύξηση για πόρους και παραγωγή αποβλήτων. Για παράδειγμα η Σαντορίνη που έχει 36.341 επαγγελματικές κλίνες, μπορούμε να εκτιμήσουμε 23.562 πρόσθετα κρεβάτια στις 7.854 παραθεριστικές και προς ενοίκια κατοικίες. Κατά συνέπεια ένας πρόσθετος πληθυσμός από 59.903 άτομα μπορεί να προστεθεί στους 15.231 μόνιμους κατοίκους (οι εποχικά εργαζόμενοι, οι φιλοξενούμενοι σε σπίτια συγγενών και φίλων και οι ημερήσιοι επισκέπτες δεν περιλαμβάνονται), δίνοντας μια εκτίμηση ότι η περιβαλλοντική πίεση μπορεί να πολλαπλασιάζεται μέχρι και επί 4 όταν τα καταλύματα κάθε είδους είναι πλήρη στην υψηλή τουριστική περίοδο. Ο δεύτερος δείκτης μπορεί να δώσει μια εκτίμηση

---

¹² Η αναφορά γίνεται σε δομημένο έδαφος, δηλαδή για έδαφος του οποίου έχει αλλάξει η κάλυψη και έχει μετατραπεί από φυσική σε δομημένη και όχι στη συνολική επιφάνεια που έχει χριστεί πχ. σε ορόφους.

¹³ Μπορούμε να υποθέσουμε ότι στα νησιά αυτά, όπου δεν υπάρχει ανάπτυξη άλλων δραστηριοτήτων, όλες οι νέες κατασκευές συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με τον τουρισμό. Αυτό αφορά ιδιαίτερα τα νησιά της ΠΝΑ και τη Σάμο.

¹⁴ Τα αντίστοιχα στοιχεία που προέρχονται από τον υπολογισμό των χρήσεων γης της απογραφής 2001, δίνουν τη Σαντορίνη με 9,8% της έκτασης του νησιού ως δομημένη, τη Κω με 4,2%, τη Σύρο με 2,7% και Μύκονο, Νάξο και Πάρο με 2,2%

¹⁵ Η ημερήσια δαπάνη χρηστών παραθεριστικής κατοικίας εκτιμάται από την ΕΛΣΤΑΤ ότι είναι περίπου το 1/3 εκείνων που χρησιμοποιούν επαγγελματικό κατάλυμα, ενώ συμβάλλουν πολύ λιγότερο στη δημιουργία απασχόλησης (απασχόληση σε άλλες τουριστικές δραστηριότητες πλην καταλυμάτων)

πίεσης στους περιβαλλοντικούς πόρους, λαμβάνοντας υπόψη ότι η επιφάνεια ενός προορισμού δίνει μια προσέγγιση της φέρουσας ικανότητας του.

Σε ότι αφορά τα περιβαλλοντικά standards υπάρχουν δύο ειδών τουλάχιστον:

- Τα **«θεσμικά» standards**: δηλαδή αυτά που προβλέπει η νομοθεσία ως ανώτατα για κάθε τύπου τουριστική επιχείρηση με βάση τα χαρακτηριστικά της και οφείλουν να αποτυπώνονται στα έγγραφα που καταθέτει η κάθε επιχείρηση κατά τη διάρκεια της αδειοδότησης της και οφείλουν να τηρούνται κατά τη λειτουργία της. Σημαντικό στοιχείο της διαδικασίας αδειοδότησης αποτελεί και η έγκριση χωροθέτησης γιατί αφορά στις αλλαγές των χρήσεων γης που είναι μόνιμες και επηρεάζουν κυρίως την βιοποικιλότητα της περιοχής και τα υπόγεια ύδατα. Ετσι, σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία¹⁶, η ημερήσια κατανάλωση νερού ανά διανυκτέρευση κυμαίνεται από 150 λίτρα για ένα ξενοδοχείο 1* μέχρι 450 λίτρα για ένα ξενοδοχείο 5* ενώ αντίστοιχα η κατανάλωση σε ένα ξενοδοχείο 50 κλινών είναι 0,8 κιλοβατώρες/άτομο σε ξενοδοχεία 1 και 2* αλλά 2,8 κιλοβατώρες για ένα ξενοδοχείο 5*.
- Τα **«ιδανικά» standards (benchmarking)**: υπάρχουν πολλές επιστημονικές προσεγγίσεις για το ποιες θεωρούνται οι «ιδανικές» καταναλώσεις πόρων και παραγωγής αποβλήτων ειδικά ενέργειας, νερού, υγρών και στερεών αποβλήτων. Για τα στερεά απόβλητα παραγωγή χαμηλότερη από 0,6 κιλά/άτομο θεωρείται εξαιρετική επίδοση, ενώ ικανοποιητική επίδοση θεωρείται η παραγωγή λιγότερο από 1,2 κιλά για ξενοδοχεία πολυτελείας, από 1 κιλό για ξενοδοχεία μέσων κατηγοριών και 0,8 κιλά για ξενοδοχεία χαμηλού προϋπολογισμού¹⁷

5. Η επίπτωση της τουριστικής ανάπτυξης στην βιωσιμότητα του προορισμού

Με βάση τα όσα αναφέρθηκαν προηγούμενα σε σχέση με τον διαφορετικό βαθμό ανάπτυξης του τουρισμού μεταξύ των δύο Περιφερειών και μεταξύ των νησιών στο εσωτερικό της κάθε Περιφέρειας, η αξιολόγηση των επιπτώσεων του τουρισμού θα πρέπει να γίνει σε δύο επίπεδα:

- σε **επίπεδο Περιφερειών**: αφορά κυρίως την οικονομική και κοινωνική επίπτωση της τουριστικής δραστηριότητας. Η περιβαλλοντική επίπτωση συνδέεται περισσότερο με τα χαρακτηριστικά του κάθε νησιού.

---

¹⁶ ΦΕΚ 43/20-3-2002. Οι προδιαγραφές αυτές καλύπτουν τις επιχειρήσεις διαμονής και τις άλλες τουριστικές επενδύσεις (πχ. συνεδριακά κέντρα, τουριστικοί λιμένες και μαρίνες, κέντρα θαλασσοθεραπείας) και ελάχιστες φορές τις άλλες τυπικές τουριστικές επιχειρήσεις όπως εστιατόρια, μπαρ κλπ

¹⁷ Hamele H., Eckardt, S., (2006), Environmental initiatives by European tourism business, ECOTRANS, Saarbrücken

- **ομαδοποιώντας τα νησιά** με βάση το επίπεδο τουριστικής τους ανάπτυξης.

5.1 Οι επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης στα Νησιά του Αιγαίου σε επίπεδο Περιφέρειας

Σε ότι αφορά στην **οικονομία** της ΠΝΑ συνολικά και την εξέλιξη της σε ολόκληρη τη μεταπολεμική περίοδο είναι προφανές ότι έχει επηρεαστεί καθ' ολοκληρία από την τουριστική ανάπτυξη. Δεν συμβαίνει το ίδιο στην ΠΒΑ όπου ο τουρισμός έχει επηρεάσει σημαντικά τις εξελίξεις μόνο στη Σάμο. Με βάση τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ για την προστιθέμενη αξία ανά κλάδο του 2010 -όπου ο κλάδος των «Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης» είναι διακριτός- αποτυπώνεται καθαρά ο ρόλος του στη ΠΝΑ αφού από αυτόν προέρχεται το 27,4% της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας (27,1% στα Δωδεκάνησα και 27,7% στις Κυκλάδες), Αντίθετα στο Β.Αιγαίο ήταν 11,7% (10,3% στη Λέσβο, 8,3% στη Χίο και 18,4% στη Σάμο). Αν συνυπολογίσουμε τις Περιφέρειες Ιονίων με 24,8% και Κρήτης 16,3% και το συγκρίνουμε με το σύνολο της χώρας όπου το ποσοστό είναι μόλις 6,8%, αντιλαμβανόμαστε γενικά τη σημασία του τουρισμού στον νησιωτικό χώρο. Αν στον παραπάνω κλάδο προσθέσουμε τους κλάδους των μεταφορών (15,2% στην ΠΝΑ, 7,6% στην ΠΒΑ έναντι 6,6% στο σύνολο χώρας), του χονδρικού και λιανικού εμπορίου (10,1%, 10,3% και 12,2% αντίστοιχα), της διαχείρισης ακινήτων (10,3%, 12,7% και 14,0% αντίστοιχα) και των κατασκευών (4,3%, 4,3% και 3,4% αντίστοιχα), αντιλαμβανόμαστε ότι ο τουρισμός κυριαρχεί στην οικονομία της ΠΝΑ και έχει επηρεάσει καθοριστικά στην αύξηση του συνολικού και του κατά κεφαλή ΑΕΠ¹⁸ σε υψηλά για τη χώρα επίπεδα (103 το 2012, έναντι 112 το 2000). Από την άλλη πλευρά το κκ ΑΕΠ της ΠΒΑ είναι στο 77% της χώρας. Στην Περιφέρεια αυτή η οικονομία βασίζεται περισσότερο στον δημόσιο τομέα από τον οποίο παράγεται το 29,7% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας σε σύγκριση με το 15,3% στην ΠΝΑ και το 20,3% για το σύνολο της χώρας.

Η υψηλή αυτή εξειδίκευση, ενώ έχει αποδώσει σημαντικά οικονομικά οφέλη στην ΠΝΑ, δημιουργεί ισχυρή ευθραυστότητα στην οικονομία της που εξαρτάται από έναν και μόνο κλάδο που είναι ευαίσθητος σε εξωγενείς παράγοντες όπως πχ θέματα ασφάλειας. Ένα δεύτερο αρνητικό στοιχείο είναι ότι μεγάλο τμήμα της τουριστικής δαπάνης διαρρέει εκτός των νησιών (α) για προμήθειες αγαθών και υπηρεσιών που δεν παράγονται στα νησιά λόγω αυτής της μονοκαλλιέργειας και (β) εξ αιτίας εισοδηματικών διαρροών μη μονίμων κατοίκων, ελλήνων και αλλοδαπών.

Ένα θετικό στοιχείο που παρατηρείται με την αλλαγή των προτιμήσεων των τουριστών-καταναλωτών είναι η αυξημένη ζήτηση για τοπικά προϊόντα που αντανακλάται κυρίως στην αύξηση της αγροτικής παραγωγής και της παραγωγής

¹⁸ Το ιδιαίτερα υψηλό κατά κεφαλή ΑΕΠ της ΠΝΑ οφείλεται σε μεγάλο βαθμό και στο γεγονός ότι η δημιουργία του οφείλεται σε επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στα νησιά και επομένως καταγράφονται σε αυτά, ενώ ένα σημαντικό τμήμα των ιδιοκτητών και των εργαζόμενων σ' αυτές δεν είναι μόνιμοι κάτοικοι των νησιών και (α) δεν απογράφονται σε αυτά με αποτέλεσμα να μεγαλώνει το κκ ΑΕΠ και (β) μεταφέρουν το εισόδημα τους εκτός των νησιών

στον κλάδο τροφίμων και ποτών (πχ. τυριά, μέλι, κρασί, αρωματικά φυτά, κάπαρι κλπ), έστω και αν αυτή η παραγωγή δεν είναι πάντα νόμιμη με βάση την ισχύουσα αυστηρή διαδικασία σε ότι αφορά στη παραγωγή τροφίμων. Από την άλλη πλευρά η αυξημένη ζήτηση οδηγεί σε εισαγωγές των αντίστοιχων προϊόντων από την υπόλοιπη χώρα (που δεν αποτελεί ιδιαίτερο πρόβλημα αφού ωφελείται η συνολική οικονομία της χώρας και διατηρείται σε σημαντικό η ιδιαιτερότητα (ελληνικότητα) του τουριστικού προϊόντος) ή από τρίτες χώρες που συχνά είναι χαμηλότερης ποιότητας που «βαφτίζονται» ως τοπικά με μακροχρόνιες συνέπειες. Πράγματι η κάλυψη των αναγκών τοπικά φαίνεται να είναι δύσκολη εξ αιτίας της υψηλής εποχικότητας της ζήτησης, ενώ η αγροτική παραγωγή δεν φαίνεται να προσελκύει νέους στο επάγγελμα παρά την κρίση. Αυτό ισχύει περισσότερο στην ΠΝΑ όπου ο αγροτικός τομέας έχει σχεδόν εγκαταλειφθεί εξ αιτίας του γεγονότος ότι κατά τη περίοδο 1960-90 θεωρήθηκε ως μη ανταγωνιστικός κυρίως εξ αιτίας των φυσικών χαρακτηριστικών της περιοχής.

Η εξέλιξη των **δημογραφικών μεγεθών** συνολικά στην Ελλάδα και ειδικά στην νησιωτική χώρα από το 1951 και μετά καταγράφει μια εντελώς διαφορετική εξέλιξη μεταξύ τουριστικών και μη τουριστικών νησιών και γενικότερα μεταξύ μιας περιφέρειας με ειδικά χαρακτηριστικά όπως η ΠΝΑ και όποιας άλλης Περιφέρειας της Χώρας: η Ρόδος και γενικότερα ο νομός Δωδεκανήσου έχει τα καλύτερα δημογραφικά χαρακτηριστικά από όλες τις περιοχές της χώρας σε ότι αφορά τη μεταβολή πληθυσμού (διπλασίασε τον πληθυσμό της από 58.946 σε 115490 στο διάστημα 1951-2011), την γεννητικότητα, τη μέση ηλικία των κατοίκων, τη φυσική κίνηση. Ανάλογη εξέλιξη καταγράφεται και στα άλλα τουριστικά νησιά (Κώς, Μύκονος, Σαντορίνη, Πάρος). Μια προσεκτική ανάλυση δείχνει ότι η αναστροφή της πληθυσμιακής εξέλιξης στα νησιά ξεκίνησε χρονικά από τη Ρόδο (ήδη από τη δεκαετία 1950), και επεκτάθηκε στα άλλα νησιά στη δεκαετία του '80 όταν άρχισαν να έχουν σημαντική τουριστική δραστηριότητα και επομένως θέσεις εργασίας και εισοδήματα που μπορούσαν πρώτα να σταματήσουν τη μετανάστευση και στη συνέχεια να προσελκύσουν νέους κατοίκους, ελληνες και ξένους.

Η κατάσταση είναι εντελώς διαφορετική στην ΠΒΑ όπου κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου τα νησιά έχασαν μεταξύ 20 και 40% του πληθυσμού τους, κυρίως του ενεργού. Μοναδική εξαίρεση το μικρό νησί των Φούρνων όπου η αλιευτική δραστηριότητα έχει θετική επίπτωση στα δημογραφικά μεγέθη.

Το μόνο αρνητικό δημογραφικό στοιχείο που καταγράφεται στην ΠΝΑ είναι το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης του ανθρώπινου δυναμικού: μόλις το 10,99% των κατοίκων έχει δίπλωμα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης όταν το ποσοστό της χώρας είναι 15,89% κατατάσσοντας την στην τελευταία θέση μεταξύ των 13 περιφερειών της χώρας. Ανάλογα χαμηλό ποσοστό έχουν και η Π. Ιονίων Νήσων (αλλά και οι Βαlearίδες όπως προκύπτει από σχετική ανάλυση στοιχείων¹⁹) γεγονός που επιβεβαιώνει την «μομφή» που συνήθως αποδίδεται στον τουρισμό για χαμηλό

¹⁹ Για ευρύτερη στατιστική τεκμηρίωση και ανάλυση της κατάστασης των νησιών βλ. Σπυλιάνης Γ. (2102), Ευρωπαϊκά Νησιά και Πολιτική Συνοχής και Σπυλιάνης Γ. – Κίζος Θ (2015), Ο Ατλαντας των Νησιών

επίπεδο εκπαίδευσης εργαζόμενων όπως άλλωστε έχουμε ήδη επισημάνει. Το στοιχείο αυτό είναι ιδιαίτερα αρνητικό γιατί το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης δρα ανασταλτικά στην εισαγωγή καινοτομιών σε μια δραστηριότητα που βρίσκεται σε πλήρη μετεξέλιξη όπως ο τουρισμός γεγονός απαιτώντας σημαντικές αλλαγές σε όλες τις φάσεις της παραγωγικής διαδικασίας (από την επένδυση μέχρι τη προώθηση του προϊόντος), τη χρήση νέων τεχνολογιών, αντιμετώπιση ανταγωνισμού, σε εφαρμογή δράσεων για το περιβάλλον και γενικότερα των αρχών της βιώσιμης ανάπτυξης κλπ. Επιπλέον δημιουργεί δυσκολίες επαγγελματικής κινητικότητας: άτομα που πέρασαν από τον αγροτικό τομέα στον τουρισμό χωρίς να έχουν εκπαιδευτεί γενικά ή ειδικά στον κλάδο, επωφελούμενοι της ραγδαίας αύξησης της ζήτησης, δεν μπορούν να βρουν άλλη δουλειά όταν υπάρχει πρόβλημα στον τουρισμό. Αυτό παρατηρείται ειδικά σε νησιά όπως η Ρόδος όπου η κρίση στον τουρισμό και η μείωση της απασχόλησης που περιγράψαμε νωρίτερα «μεταφράζεται» σε ανεργία και χαμηλά μεροκάματα, αφού δεν υπάρχουν προσόντα για κάποια άλλη απασχόληση.

Η ΠΒΑ διατηρεί ένα καλύτερο ποσοστό πληθυσμού με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης (12,4%) πλησιέστερα του εθνικού μέσου όρου. Οι σπουδές λειτούργησαν ως «αντίδοτο» στην έλλειψη απασχόλησης τοπικά, ενώ συχνά, τα εκπαιδευμένα άτομα δεν γύριζαν στο νησί καταγωγής.

5.2. Η επίπτωση του τουρισμού στα νησιά του Αιγαίου σε επίπεδο νησιού

Η διαφοροποιημένη τουριστική ανάπτυξη μεταξύ των νησιών, που έχει ήδη παρουσιαστεί, έχει διαφορετικές επιπτώσεις σε ότι αφορά την οικονομικο-κοινωνική και περιβαλλοντική τους κατάσταση.

Πληροφορίες σε επίπεδο νησιού σε ότι αφορά την **οικονομία** τους μπορεί να δοθεί μόνο από την απασχόληση ανά κλάδο καθώς τα δεδομένα για το ΑΕΠ δεν είναι διαθέσιμα σε επίπεδο κατώτερο του Νομού. Η απασχόληση συνολικά σε όλα τα νησιά είναι, με βάση την απογραφή πληθυσμού του 2011, 8,3% για τον πρωτογενή τομέα, 16,1 για τον δευτερογενή και 75,6% για τον τριτογενή με μεγάλες διαφοροποιήσεις μεταξύ των νησιών (Πίνακας 5):

- 32 μικρά και μη τουριστικά νησιά έχουν ένα επίπεδο απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα υψηλότερο από τον εθνικό μέσο όρο. Η Λέσβος είναι το μεγαλύτερο από τα νησιά με υψηλή απασχόληση στον πρωτογενή τομέα: 18,1%. Όλα τα τουριστικά νησιά έχουν χαμηλότερο ποσοστό, με τη Μύκονο να έχει τη χαμηλότερη (2,7%).
- 33 νησιά έχουν ένα δευτερογενή τομέα υψηλότερο από τον μέσο όρο εξ αιτίας της σημαντικής παρουσίας του κατασκευαστικού κλάδου.
- Σε ότι αφορά στον τριτογενή τομέα, τα νησιά μπορούν να καταταχθούν σε 3 υπο-κατηγορίες:
  - Τα νησιά που έχουν έναν σημαντικό κλάδο «καταλυμάτων και εστίασης». Μόλις 3 από τα 48 νησιά έχουν παρουσία του κλάδου

χαμηλότερη από τον εθνικό μέσο όρο (7,8%), ενώ τα 14 από αυτά (τα πλέον τουριστικά), έχουν ποσοστό υψηλότερο από 20% με την Κω να έχει το υψηλότερο (36%).

- Τα νησιά που έχουν σημαντική παρουσία του εμπορίου που συνδέεται άμεσα με τον τουρισμό, αλλά εξαρτάται παράλληλα και από το συνολικό μέγεθος του πληθυσμού.
- Τα νησιά που έχουν έναν σημαντικό δημόσιο τομέα, ταυτόχρονα με τους κλάδους της εκπαίδευσης, της υγείας, άλλες ιδιωτικές υπηρεσίες αλλά και την παρουσία του στρατού.

Ακόμη και αν τα παραπάνω στοιχεία δίνουν πληροφορίες μόνο για τον μόνιμο πληθυσμό και υποεκτιμά τη συνολική απασχόληση στον τουρισμό, που, επειδή είναι εποχιακή παρέχεται και από ανθρώπους που δεν ζουν μόνιμα στα νησιά, αυτά αντανακλούν τις σημαντικές διαφορές τουριστικής ανάπτυξης μεταξύ των νησιών όπως αναφέρθηκε προηγούμενα.

Η κατάσταση της αγοράς εργασίας (ποσοστό του ενεργού πληθυσμού και της ανεργίας) παρουσιάζει καλά αποτελέσματα σε δύο κατηγορίες νησιών:

- Τα τουριστικά νησιά και ορισμένα λιγότερο τουριστικά. Εάν για τα πρώτα στα οποία περιλαμβάνονται η Μύκονος, η Κως, η Σαντορίνη, η Ιος, η Ρόδος και η Πάρος θεωρείται φυσιολογικό ένα υψηλό ποσοστό ενεργού πληθυσμού (απασχολούμενων και ανέργων), είναι λιγότερο φυσιολογικό για μικρά νησιά όπως το Κουφονήσι, η Σχοινούσα, η Ηρακλεία, η Χάλκη κλπ. Το γεγονός είναι ότι οι νέοι και οι άνεργοι δεν παραμένουν στα μικρά νησιά. Μεταξύ των νησιών με υψηλά ποσοστά κατοίκων με ηλικία χαμηλότερη από τα 15 χρόνια, συναντάμε όλα τα τουριστικά νησιά γεγονός που δείχνει έναν πληθυσμιακό δυναμισμό.

Σε ότι αφορά στο **περιβάλλον**, οι σημαντικές αλλαγές στην οικονομία των νησιών (από τη γεωργία χαμηλών εισροών στην τουριστική οικονομία), έχει οδηγήσει σε μια κατάσταση που μπορεί να περιγραφεί ως εξής:

- **Εδαφος, τοπίο και βιοποικιλότητα:** αφορά στις επιπτώσεις από τις αλλαγές στις χρήσεις γης κυρίως εξ αιτίας της αύξησης της δόμησης και των άλλων ανθρώπινων παρεμβάσεων έχει μειώσει τις διαθέσιμες φυσικές εκτάσεις των νησιών, ενώ ταυτόχρονα έχει αυξήσει κατακόρυφα την κατάτμηση τους. Αυτή η εξέλιξη οδηγεί στην οριστική απώλεια εδάφους, στη μείωση της βιοποικιλότητας, σε απώλεια ενδιαιτημάτων και στην υποβάθμιση του τοπίου. Εχουμε ήδη παρουσιάσει τα νησιά που έχουν τις υψηλότερες πιέσεις από την αστική ανάπτυξη, αλλά το επίπεδο βιοποικιλότητας δεν μπορεί να προσεγγισθεί παρά έμμεσα μέσα από τις «διαταραχές» που επιφέρει ο άνθρωπος με τις παρεμβάσεις του.

Ως αλλοίωση του τοπίου αναφερόμαστε στα στοιχεία του φυσικού εξωαστικού περιβάλλοντος που αλλοιώνονται από τη διάσπαρτη δόμηση, τις οχλούσες δραστηριότητες, τα εμπορικά κέντρα, την κατάρρευση των αναβαθμίδων, την υποβάθμιση παραλιών και την καταστροφή μονοπατιών

για να ανοιχτούν δρόμοι ή να γίνουν άλλες εγκαταστάσεις, την καταστροφή ή αλλοίωση των γεωργικών κτισμάτων και άλλων των άλλων στοιχείων που αποτελούν τμήμα του προϊόντος που έρχονται να καταναλώσουν οι τουρίστες στα νησιά του Αιγαίου.

Σε ότι αφορά στο έδαφος, η απώλεια φυσικών συστημάτων, οι κακές αγροτικές και κτηνοτροφικές πρακτικές οδηγούν σε απώλεια γόνιμου εδάφους λόγω της διάβρωσης που οδηγεί σε ερημοποίηση, ενώ ρύπανση του μπορεί να προκληθεί από την ακατάλληλη διαχείριση στερεών και υγρών αποβλήτων.

Το κύριο εργαλείο πολιτικής για τη βιώσιμη διαχείριση της ανάπτυξης είναι ο χωρικός σχεδιασμός. Το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής (ΥΠΕΚΑ) είναι αρμόδιο για τον φυσικό σχεδιασμό σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο (νόμος 2742/99 αναφορικά με τον φυσικό-χωροταξικό σχεδιασμό και τη βιώσιμη ανάπτυξη). Τα σχέδια αυτά παρέχουν κατευθυντήριες γραμμές, ενώ οι Δήμοι, υπεύθυνοι για τον αστικό και χωρικό σχεδιασμό σε τοπικό επίπεδο, είναι υποχρεωμένοι να «μεταφράσουν» τις γραμμές αυτές σε σχέδιο δράσης.

Από την υιοθέτηση του νόμου, σε εθνικό επίπεδο έχουν εγκριθεί το εθνικό master plan και τα τομεακά σχέδια για τη βιομηχανία, τις υδατοκαλλιέργειες, τις ΑΠΕ και τον τουρισμό (που ακυρώθηκε πρόσφατα για διαδικαστικούς λόγους) καθώς και τα σχέδια για τη βιοποικιλότητα και το τοπίο. Τα πρώτα περιφερειακά χωροταξικά σχέδια εγκρίθηκαν το 2003 και βρίσκονται σε αναθεώρηση στη περίοδο που διανύουμε (2014-2016).

Το σημαντικότερο πρόβλημα εφαρμογής της όποιας πολιτικής είναι η υπερβολικά μεγάλη καθυστέρηση στην εκπόνηση των σχεδίων εφαρμογής σε τοπικό επίπεδο με αποτέλεσμα να μην υπάρχει στην ουσία προστασία των πόρων. Ενας από τους βασικούς λόγους που τα τοπικά σχέδια καθυστερούν να υιοθετηθούν, πέρα από τις γραφειοκρατικές διαδικασίες, είναι η απροθυμία των τοπικών πληθυσμών να αποδεχτούν τον όποιο περιορισμό στην «ανάπτυξη» που συνδέεται άμεσα με την δυνατότητα δόμησης (κυρίως τουριστικών κτισμάτων και ιδιωτικών κατοικιών) στη γη που διαθέτουν, όπου και αν βρίσκεται αυτή.

Πιέσεις από τον τουρισμό και άλλες δραστηριότητες επηρεάζουν περιοχές που βρίσκονται κάτω από διαφορετικά καθεστώτα προστασίας όπως είναι οι περιοχές που έχουν ενταχθεί στο δίκτυο NATURA, οι μικροί και μεγάλοι υδροβιότοποι, οι αμμοθύνες, τα δάση κλπ που μπορούν με τις κατάλληλες παρεμβάσεις όχι απλά να διατηρηθούν αλλά να αποτελέσουν και πόλο έλξης για διαφορετικής μορφής τουρισμό (πχ. αλυκές Κω). Ορισμένες περιοχές από αυτές διαθέτουν ειδικά σχέδια διαχείρισης, αλλά δεν διαθέτουν τα μέσα για την σωστή εφαρμογή τους (φορείς, πόρους, κατάλληλο σύστημα καταστολής).

- **Ενεργειακή διαχείριση και ποιότητα αέρα:** ο τουρισμός απαιτεί σημαντικές ποσότητες κατανάλωσης ενέργειας, τόσο ηλεκτρικής (που στα περισσότερα νησιά παράγεται από πετρέλαιο σε τοπικές μονάδες) και άλλα ορυκτά

κάυσιμα για μεταφορές, θέρμανση και αγροτική παραγωγή. Υπάρχουν διάφορες πολιτικές για την αύξηση της ενεργειακής απόδοσης στα κτίρια (έλεγχοι και πιστοποιητικά σε παλαιά ιδιωτικά και δημόσια κτίρια, νέοι κανονισμοί ενεργειακής απόδοσης σε καινούρια κτήρια), για τη προώθηση της παραγωγής και της κατανάλωσης ΑΠΕ, για τη προώθηση πράσινων αυτοκινήτων και ηλεκτρικών συσκευών όπως ψυγεία, πλυντήρια, κλιματιστικά κλπ

Αν και ο τουρισμός αυξάνει την κατανάλωση ενέργειας δεν υπάρχουν επιπτώσεις στη κατανάλωση αέρα καθώς η συγκέντρωση πληθυσμού στα νησιά είναι χαμηλή, ενώ ταυτόχρονα οι κλιματικές συνθήκες που επικρατούν (άνεμοι) δεν οδηγούν στη δημιουργία προβλημάτων. Παρά το γεγονός ότι τα νησιά συμβάλλουν ελάχιστα στην κλιματική αλλαγή μέσω των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου, υπάρχει σημαντικό περιθώριο για βελτίωση στην ενεργειακή απόδοση. Σε ότι αφορά στις μεταφορές, ειδικά τις αεροπορικές, που αυξάνονται ταχύτατα, η επιβάρυνση του περιβάλλοντος είναι ιδιαίτερα υψηλή.

- **Διαθεσιμότητα και ποιότητα πόσιμου νερού:** οι αλλαγές στο οικονομικό σύστημα σε συνδυασμό με τις αλλαγές (μείωση και αύξηση έντασης) στις βροχοπτώσεις και τις υψηλές απώλειες στο σύστημα διανομής συμβάλλουν ώστε το θέμα της ποιότητας και της διαθεσιμότητας νερού να αποτελεί και το σημαντικότερο περιβαλλοντικό πρόβλημα με δεδομένη την έλλειψη νερού και την υφαλμύριση του υδροφόρου ορίζοντα σε πολλά νησιά. Ο τουρισμός δεν αποτελεί τον μόνο καταναλωτή νερού, αλλά η τουριστική κατανάλωση προστίθεται στην αγροτική κατανάλωση (που είναι συνήθως υψηλή έστω και αν η γεωργία-κτηνοτροφία στα νησιά έχει σαφώς υποχωρήσει) και στην κατανάλωση των μόνιμων κατοίκων. Η πρόσθετη πίεση που ασκεί ο τουρισμός φαίνεται από τον δείκτη των κλινών/κάτοικο. Οι παραδοσιακοί τρόποι προμήθειας νερού (πηγάδια και στέρνες) δεν επαρκούν για να καλύψουν τις σύγχρονες ανάγκες ούτε του μόνιμου πληθυσμού.

Αποτέλεσμα αυτής της πίεσης είναι η κατασκευή φραγμάτων και λιμνοδεξαμενών σε 10 νησιά, η κατασκευή αφαλατώσεων σε 16 νησιά και ο προγραμματισμός για κατασκευή άλλων 10 εγκαταστάσεων και η μεταφορά νερού σε μεγάλο αριθμό νησιών της ΠΝΑ που αυξάνει σε υψηλό βαθμό το κόστος που καλείται να πληρώσει το κοινωνικό σύνολο (συνήθως ο εθνικός προϋπολογισμός ή οι προϋπολογισμοί δήμων και Περιφέρειας). Τέλος δεν είναι χωρίς κόστος οικονομικό και περιβαλλοντικό το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος των τουριστών και των επισκεπτών καταναλώνει μόνο εμφιαλωμένο νερό για την ασφάλεια του.

Η ποιότητα του νερού επηρεάζεται επίσης από τα προβλήματα στη διαχείριση αποβλήτων από τις μονάδες μεταποίησης (κυρίως του αγροδιατροφικού τομέα όπως τα ελαιουργία, τα τυροκομία, τα σφαγεία, τα οινοποιία), από τις κτηνοτροφικές μονάδες και τη γεωργική δραστηριότητα.

Η εξέλιξη αυτή είναι συνέπεια προφανώς της αυξημένης άντλησης νερού,

αλλά και της μείωσης της κατείδυσης νερού στον περιορισμένο υδροφόρο ορίζοντα των νησιών από την μείωση των φυσικών εκτάσεων, τη καταστροφή των αναβαθμίδων, την ερημοποίηση, την υποβάθμιση των υδροβιοτόπων και όλα τα φαινόμενα εκείνα που από τη μία μειώνουν τις βροχές και από την άλλη επιταχύνουν την απορροή των επιφανειακών νερών στη θάλασσα.

Παρά το γεγονός ότι τα προβλήματα που συνδέονται με τη διαθέσιμη ποσότητα και ποιότητα πόσιμου νερού είναι σημαντικά και έχουν άμεση επίπτωση στη ποιότητα των τουριστικών υπηρεσιών, δεν υπάρχει ούτε σύστημα διαχείρισης ούτε σύστημα παρακολούθησης για να τα αντιμετωπίσει. Η προσπάθεια εντοπίζεται στην συμμόρφωση με τη κοινοτική οδηγία 2000/60 που αφορά τη προστασία και τη διαχείριση των υδατικών πόρων και την αύξηση της παραγωγής νερού, αντί για τη προσπάθεια μείωση της κατανάλωσης.

- **Διαχείριση υγρών αποβλήτων:** Υπάρχουν εγκαταστάσεις σε 19 νησιά καλύπτοντας τμήμα του μόνιμου και του εποχικού πληθυσμού, ενώ 6 άλλες βρίσκονται υπό κατασκευή. Προβλήματα λειτουργίας υπάρχουν σε πολλές από τις μονάδες ειδικά στην ΠΒΑ.

- **Διαχείριση στερών αποβλήτων:** κάθε περιφέρεια έχει σχέδιο διαχείρισης αποβλήτων που έχει εκπονηθεί από την Περιφερειακή Αρχή σε συνεργασία με τους δήμους που αντανακλά τις αρχές και τους στόχους του εθνικού σχεδίου διαχείρισης. Το παρόν σχέδιο, που εκπονήθηκε το 2008, είναι υπό αναθεώρηση για να εναρμονιστεί με το νέο εθνικό σχέδιο που εκπονήθηκε τον Ιούλιο 2015 αλλά και την αναβάθμιση της ευρωπαϊκής πολιτικής που βάζει υψηλότερα όρια για την ανακύκλωση και χαμηλότερα για τα απόβλητα που οδηγούνται σε ταφή. Το σχέδιο του 2008 περιλάμβανε στόχους που αφορούν τα βιοαποδομήσιμα αστικά απόβλητα, ανακύκλωση (υλικά συσκευασίας, ρόδες, αυτοκίνητα, υλικά οικοδομών, ορυκτέλαια, χρησιμοποιημένα λάδια, μπαταρίες, ηλεκτρονικό υλικό κλπ), νοσοκομειακά απόβλητα αλλά και την αποκατάσταση των παλαιών χωματερών.
Αν και έχει σημειωθεί πρόοδος στο κλείσιμο και στην αποκατάσταση παλαιών χωματερών (σε λίγα νησιά λειτουργούν ακόμη οι παλαιές εγκαταστάσεις), μικρότερη πρόοδος έχει σημειωθεί στην απόθεση αποβλήτων σε παλαιές και νέες εγκαταστάσεις. Αυτό συμβαίνει γιατί απουσιάζουν δράσεις που αφορούν ανακύκλωση και κομποστοποίηση κυρίως εξ αιτίας της αδυναμίας των τοπικών αρχών να οργανώσουν τέτοιες δραστηριότητες ενεργοποιώντας τους τοπικούς πληθυσμούς. Ταυτόχρονα, οι εθνικοί δρώντες που είναι αρμόδιοι για τη συλλογή και μεταφορά των ανακυκλώσιμων υλικών δεν είναι ιδιαίτερα ενεργοί στα νησιά εξ αιτίας του πρόσθετου κόστους που απαιτεί η διαχείριση τους εξ αιτίας των μικρών όγκων και του υψηλού μεταφορικού κόστους. Τέλος στα περισσότερα δεν έχουν κατασκευαστεί χώροι υποδοχής και ανακύκλωσης υλικών που προέρχονται από τον κατασκευαστικό τομέα.

Η καθυστέρηση αυτή στην υλοποίηση των στόχων κινδυνεύει να δημιουργήσει ένα διπλό πρόβλημα: (α) την πλήρωση των νέων εγκαταστάσεων πιο γρήγορα από το τον προβλεπόμενο χρόνο γεγονός που θα απαιτήσει πρόσθετους πόρους για να κατασκευαστούν νέες εγκαταστάσεις και (β) την επιβολή προστίμων από την ΕΕ λόγω των καθυστερήσεων.

- **Ποιότητα παράκτιων υδάτων:** Υπάρχουν 542 σημεία ελέγχου της ποιότητας νερού σε όλα τα νησιά. Παρά τα προβλήματα που αναφέρθηκαν προηγούμενα σε ότι αφορά στη διαχείριση υγρών αποβλήτων από οικισμούς και δραστηριότητες, δεν έχουν αναφερθεί σοβαρά προβλήματα. Αντίθετα η ποιότητα των παράκτιων υδάτων θεωρείται αρκετά καλή, όπως φαίνεται από τον αριθμό των «γαλάζιων σημαίων» που απονέμονται κάθε χρόνο στη χώρα.

Όπως περιγράφηκε παραπάνω υπάρχουν διάφορες πολιτικές για να αντιμετωπίσουν τις πιέσεις που προέρχονται από τις οικονομικές δραστηριότητες και τον πληθυσμό. Σ'αυτές τις πολιτικές ο τουρισμός συνήθως περιλαμβάνεται ως μια πρόσθετη ανθρωπογενής πίεση με βάση τη προσέγγιση του πρόσθετου πληθυσμού που διαβιεί στα νησιά για ένα σύντομο διάστημα. Δεν υπάρχει ειδική περιβαλλοντική πολιτική για τον τουρισμό και σχέδια διαχείρισης προορισμών (τοπικά σχέδια 21, προορισμοί 21 κλπ), εθελοντικά σχήματα περιβαλλοντικής ποιότητας (ISO 14001, EMAS, eco-label) και άλλες εθελοντικές πολιτικές σε επίπεδο επιχειρήσεων έχουν πολύ χαμηλή διείσδυση στις τοπικές πρακτικές. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η πίεση από ΤΟ για πρασίνισμα των δραστηριοτήτων και το προσωπικό κίνητρο ορισμένων ιδιοκτητών έχουν δώσει περιορισμένα αποτελέσματα.

Η έλλειψη πολιτικής για βιώσιμο τουρισμό σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο επιβεβαιώθηκε από την ανάλυση της δημοσιευμένης τουριστικής πολιτικής (όπου υπάρχει) και των επιχειρησιακών σχεδίων δήμων και Περιφερειών, καθώς και από τις απαντήσεις που δόθηκαν από 18 δήμους στο ερωτηματολόγιο του UNWTO για τους τουριστικούς προορισμούς. Περιφέρειες και Δήμοι εστιάζουν τις προσπάθειες τους στη προώθηση των προορισμών μέσα από συμβατικές δράσεις με την εκτύπωση υλικού προβολής, συμμετοχή σε εκθέσεις, οργάνωση ταξιδιών με δημοσιογράφους κλπ.

Αντίθετα δεν αναφέρονται δράσεις διαχείρισης με βάση τις αρχές του UNWTO που να αφορούν στην εφαρμογή στρατηγικών διαχείρισης προορισμού, τη δημιουργία οργανισμών διαχείρισης προορισμών (DMO), την παρακολούθηση της τουριστικής δραστηριότητας με τη δημιουργία τουριστικών Παρατηρητηρίων (βλέπε δράση ETIS της ΕΕ), την ανάπτυξη σχεδίου για την αντιμετώπιση θεμάτων όπως της εποχικότητας, της κλιματικής αλλαγής, των standards αειφορίας και ασφάλειας, μηχανισμών αντιμετώπισης κρίσεων, της ικανοποίησης επισκεπτών, επιχειρηματιών και κατοίκων, την εφαρμογή πρακτικών πράσινης παραγωγής και κατανάλωσης, τη μείωση των στερεών αποβλήτων, της ρύπανσης από θόρυβο και φωτισμό,

6. Συμπεράσματα – Προτάσεις

6.1. Βασικά συμπεράσματα και προτάσεις για συζήτηση με τους εμπλεκόμενους

Οι δύο περιφέρειες έχουν σημαντικές ομοιότητες, καθώς είναι και οι δύο νησιωτικές, αλλά έχουν και πολλές διαφορές. Κατά συνέπεια έπρεπε να εξεταστούν χωριστά καθώς οι δύο Περιφέρειες είναι νησιωτικές με την ΠΝΑ να έχει 46 κατοικημένα νησιά και 39 διοικητικές μονάδες και η ΠΒΑ έχει 10 κατοικημένα νησιά και 9 διοικητικές μονάδες, είναι ιδιαίτερα δύσκολο να υπάρξει διαχείριση ως μιας ενότητας (ενός προορισμού) καθώς κάθε νησί θεωρεί τον εαυτό του ως έναν ξεχωριστό προορισμό.

Δεδομένου ότι υπάρχουν σημαντικές ενδο-περιφερειακές ανισότητες²⁰, έγινε η προσπάθεια να υπάρξει ανάλυση σε επίπεδο νησιού όπου υπήρχαν διαθέσιμα στοιχεία ώστε να δοθεί η καλύτερη δυνατή εικόνα:

- **Η ΠΝΑ έχει, ως σύνολο, πολύ ισχυρή τουριστική ανάπτυξη (υψηλό αριθμό κλινών, υψηλό αριθμό αφίξεων τουριστών, διανυκτερεύσεων και εισπράξεων, υψηλό ποσοστό στο ΑΕΠ και στην απασχόληση από τον τουρισμό) αν και υπάρχει ιδιαίτερα άνιση διανομή μεταξύ των νησιών. Σε αντίθεση στην ΠΒΑ η τουριστική δραστηριότητα είναι χαμηλή και μόνο η Σάμος έχει μια αξιόλογη ανάπτυξη.**
- **Το τουριστικό προϊόν των νησιών (και ολόκληρης της χώρας) είναι κυρίως βασισμένο στο προϊόν 3S (ήλιος, άμμος και θάλασσα) που οργανώνεται συχνά ως μαζικό προϊόν στους κυριότερους προορισμούς, το οποίο βρίσκεται σε πίεση από άλλους ανταγωνιστικούς προορισμούς με χαμηλότερο παραγωγικό κόστος (νότια και ανατολική Μεσόγειος, μακρινοί προορισμοί). Αυτοί είναι οι κύριοι λόγοι για τη συνεχιζόμενη μείωση των τουριστικών εισπράξεων όπως καταγράφονται τα τελευταία χρόνια σε εθνικό επίπεδο (δεν υπάρχουν σειρές με δεδομένα για το περιφερειακό επίπεδο).**
- **Η αυξανόμενη εποχικότητα του τουρισμού οφείλεται στα χαρακτηριστικά του τουριστικού προϊόντος που συνδέεται με τις καιρικές συνθήκες και τον αυξανόμενο ανταγωνισμό οδηγούν σε χαμηλότερα έσοδα ανά κλίνη στα ξενοδοχεία που έχουν σοβαρά οικονομικά προβλήματα γεγονός που οδηγεί σε χαμηλότερη ποιότητα στις υπηρεσίες που αυτά προσφέρουν.**
- **Ο αυξανόμενος ρόλος των ΤΟ και των συμβολαίων All Inclusive που ενθαρρύνουν τους τουρίστες να παραμείνουν στα ξενοδοχεία δεν επιτρέπουν τη διάχυση των ωφελειών της τουριστικής ανάπτυξης στην**

²⁰ Η ανισότητα αφίξεων μεταξύ των νησιών μπορεί να αποτυπωθεί και με τις αφίξεις με πλοίο και αεροπλάνο στα επιμέρους νησιά (Χάρτες 6 και 7)

- **τοπική οικονομία.**
- **Η ασήμαντη συμμετοχή των τουριστικών επιχειρήσεων στην εφαρμογή των διάφορων σχημάτων διαχείρισης ποιότητας στα οποία συμπεριλαμβάνονται και σχέδια περιβαλλοντικής διαχείρισης.** Τα τελευταία είναι περισσότερο σημαντικά για τη βιώσιμη ανάπτυξη των νησιωτικών προορισμών απ'ότι των ηπειρωτικών καθώς οι διαθέσιμοι πόροι στα νησιά είναι περιορισμένοι και τα νησιά χαρακτηρίζονται ως εύθραυστες περιοχές.
- **Η ανυπαρξία σχεδίων ολοκληρωμένης διαχείρισης στα νησιά** με στόχο την εφαρμογή σχεδίων βιώσιμης ανάπτυξης όπως είναι τα σχέδια Local Agenda 21.

6.2. Επόμενα βήματα για να αντιμετωπιστούν προβλήματα

Ένα σημαντικό πρόβλημα που επηρεάζει ήδη τον τουρισμό ορισμένων νησιών (κυρίως της Λέσβου, της Χίου, της Σάμου, της Κώ και της Λέρου), είναι το προσφυγικό-μεταναστευτικό πρόβλημα που πήρε το 2015 τεράστιες διαστάσεις. Όπως φαίνεται θα δημιουργήσει πρόβλημα και το 2016 καθώς αρκετές αεροπορικές εταιρίες έχουν περικόψει τις πτήσεις τους σ'αυτά τα νησιά, ενώ ταυτόχρονα εμφανίζεται να υπάρχει σημαντική μείωση έγκαιρων κρατήσεων από τους τουρίστες.

6.2.1. Δημιουργία μόνιμων δομών και διαδικασιών με στόχο την κάλυψη της έλλειψης της αναγκαίας πληροφόρησης για τη στήριξη της διαδικασίας λήψης αποφάσεων.

Η ανάλυση μέχρι τώρα βασίζεται σε δευτερογενή δεδομένα που προέρχονται κυρίως από την ΕΛΣΤΑΤ, την Τράπεζα της Ελλάδας και άλλες πηγές:

- Η ανάλυση της τουριστικής δραστηριότητας συνδέεται με την ιδιαιτερότητα της θέσης του τουρισμού στο σύστημα των εθνικών λογαριασμών και κυρίως με την έλλειψη πληροφοριών σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Κάποιες πληροφορίες που παρέχονται από έρευνα που διεξάγει το Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων (ΙΤΕΠ) για λογαριασμό του ΞΕΕ δεν μπορεί να καλύψει πλήρως το κενό αυτό (ειδικά σε επίπεδο νησιού).
- Το γεγονός ότι οι εθνικές έρευνες για τον εισερχόμενο και τον εγχώριο τουρισμό δεν παράγουν ούτε βασικά δεδομένα με πληροφορίες σε καθώς δεν έχουν σχεδιαστεί για να παράγουν τέτοια δεδομένα.
- Δεν διεξάγονται περιφερειακές και τοπικές έρευνες είτε σε τουρίστες είτε σε εμπλεκόμενους που θα μπορούσαν να συμπληρώσουν τα κενά που αφορούν κυρίως τα συμπληρωματικά και μη εμπορικά (επαγγελματικά) καταλύματα τα χαρακτηριστικά, το καταναλωτικό πρότυπο και το επίπεδο ικανοποίησης των τουριστών, το παραγωγικό πρότυπο (συμπεριλαμβάνοντας τη περιβαλλοντική πληροφορία) και το επίπεδο ικανοποίησης των τοπικών παραγωγών.

Τα παραπάνω προβλήματα συνδέονται με το γεγονός ότι δεν υπάρχει Εθνικό Τουριστικό Παρατηρητήριο και Τουριστικός Δορυφόρος Λογαριασμός που θα μπορούσε να βοηθήσει στην συμπλήρωση του κενού (α) συγκεντρώνοντας δεδομένα για δικό τους σκοπό (ΕΛΣΤΑΤ, ΤτΕ, Επιμελητήρια) με στόχο να παράγουν την ελλείπουσα πληροφορία σε τα διαφορετικά χωρικά επίπεδα και (β) διεξάγοντας έρευνες σε τουρίστες και επιχειρηματίες σε τακτική βάση με στόχο τη συλλογή δεδομένων που δεν μπορούν να συγκεντρωθούν από άλλες πηγές σε συνεργασία με περιφερειακές και τοπικές δομές.

6.2.2. Βελτίωση της τουριστικής διακυβέρνησης με τη δημιουργία μόνιμων δομών και διαδικασιών για την υποστήριξη λήψης αποφάσεων με την εμπλοκή των ενδιαφερόμενων μερών με τη δημιουργία DMO.

Ακόμη και αν η υπάρχουσα πληροφορία είναι ελλιπής, υπάρχει αρκετό έδαφος για τη βελτίωση των διαδικασιών διακυβέρνησης με στόχο την επίτευξη των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης όπως περιγράφεται από τον UNWTO. Οι απαντήσεις που έδωσαν οι υπεύθυνοι τουρισμού από διαφορετικούς προορισμούς στο ερωτηματολόγιο του UNWTO σχετικά με τη διαχείριση των προορισμών, έδειξε ότι υπάρχει έλλειψη διαχείρισης σε τοπικό επίπεδο με στόχο να καταστούν αυτοί βιώσιμοι. Στις περισσότερες περιπτώσεις υπάρχει Επιτροπή Τουρισμού που ασχολείται σχεδόν αποκλειστικά για τη προβολή του προορισμού χωρίς την αξιολόγηση των προηγούμενων ενεργειών, χωρίς να υπάρχει καλά προσδιορισμένο «τουριστικό προϊόν» και με δράσεις βασισμένες σε «ιδέες» από τους συμμετέχοντες και τους «εμπειρογνώμονες». Η δημιουργία ενός DMO που θα χρησιμοποιηθεί ως βάση για την αξιολόγηση της κατάστασης του προορισμού και για το σχεδιασμό των επόμενων δράσεων αφορώντας όλες τις φάσεις της παραγωγής και της προώθησης του τουριστικού προϊόντος, φαίνεται να είναι η καλύτερη λύση όπως δείχνει η διεθνής εμπειρία και προτείνει ο UNWTO.

6.2.3 Βελτίωση του Σχεδιασμού Τουριστικής Πολιτικής

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η πολιτική που ασκείται μέχρι τώρα από περιφερειακές και τοπικές αρχές εστιάζεται κυρίως στη προώθηση των προορισμών και σχεδόν ποτέ στη διαχείριση τους. Με στόχο να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα που αναλύθηκαν προηγούμενα, οι προτάσεις μας εστιάζονται κύρια:

- Στη προώθηση ένας σήματος ποιότητας πχ «Αιγαιακή Ποιότητα» με στόχο τη βελτίωση των υπηρεσιών που προσφέρονται από τον ιδιωτικό και τον δημόσιο τομέα. Στόχος ενός «ειδικού» (τοπικού) σήματος γίνεται με στόχο να συνδυάσει τοπικά πολιτιστικά, περιβαλλοντικά και παραγωγικά χαρακτηριστικά με γενικές αρχές ποιότητας και βιωσιμότητας για επιχειρήσεις και προορισμούς
- Στην αλλαγή από τον μαζικό, γενικό και χαμηλής αξίας τουρισμό σε μια ποιοτική, επιλεκτική και υψηλής προστιθέμενης αξίας εμπειρία.

Παράρτημα 1: Χάρτες & Διαγράμματα*

Χάρτες

Χάρτης 1: Τα Νησιά του Αιγαίου

Χάρτης 2: Σύνολο επαγγελματικών κλινών (2013)

Χάρτης 3: Σύνολο τουριστικών κλινών ανά κάτοικο (2013)

Χάρτης 4: Σύνολο τουριστικών κλινών ανά έκταση (2013)

Χάρτης 5: Μέση Διάρκεια Παραμονής σε ξενοδοχεία για αλλοδαπούς τουρίστες (2012)

Χάρτης 6: Αριθμός διανυκτερεύσεων αλλοδαπών τουριστών / Ελλήνων τουριστών σε ξενοδοχεία (2012)

Χάρτης 7 : Εξέλιξη πληθυσμού 1951-2011

Χάρτης 8: Δείκτης Γήρανσης στα ελληνικά νησιά (2011)

Χάρτης 9: Αφίξεις με αεροπορικές πτήσεις εσωτερικού και εξωτερικού στα νησιά (2013)

Χάρτης 10: Αφίξεις με πλοίο (2013)

Διαγράμματα

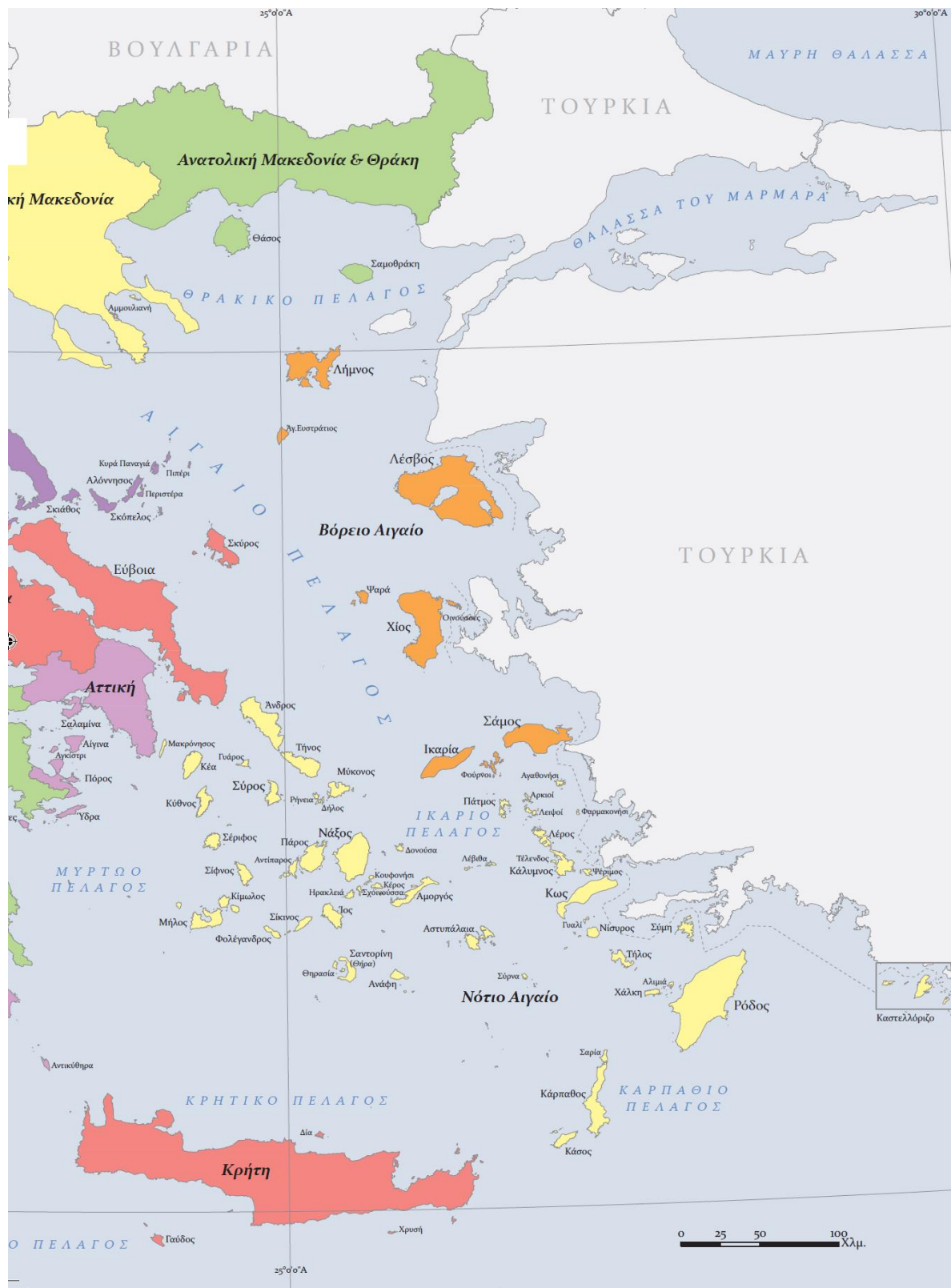
Διάγραμμα 1: Η εποχικότητα του τουρισμού με βάση τις αφίξεις στα νησιά (2013)

Διάγραμμα 2: Τζίρος τουριστικών επιχειρήσεων ως ποσοστό του συνόλου των επιχειρήσεων σε επίπεδο νομού (2010)

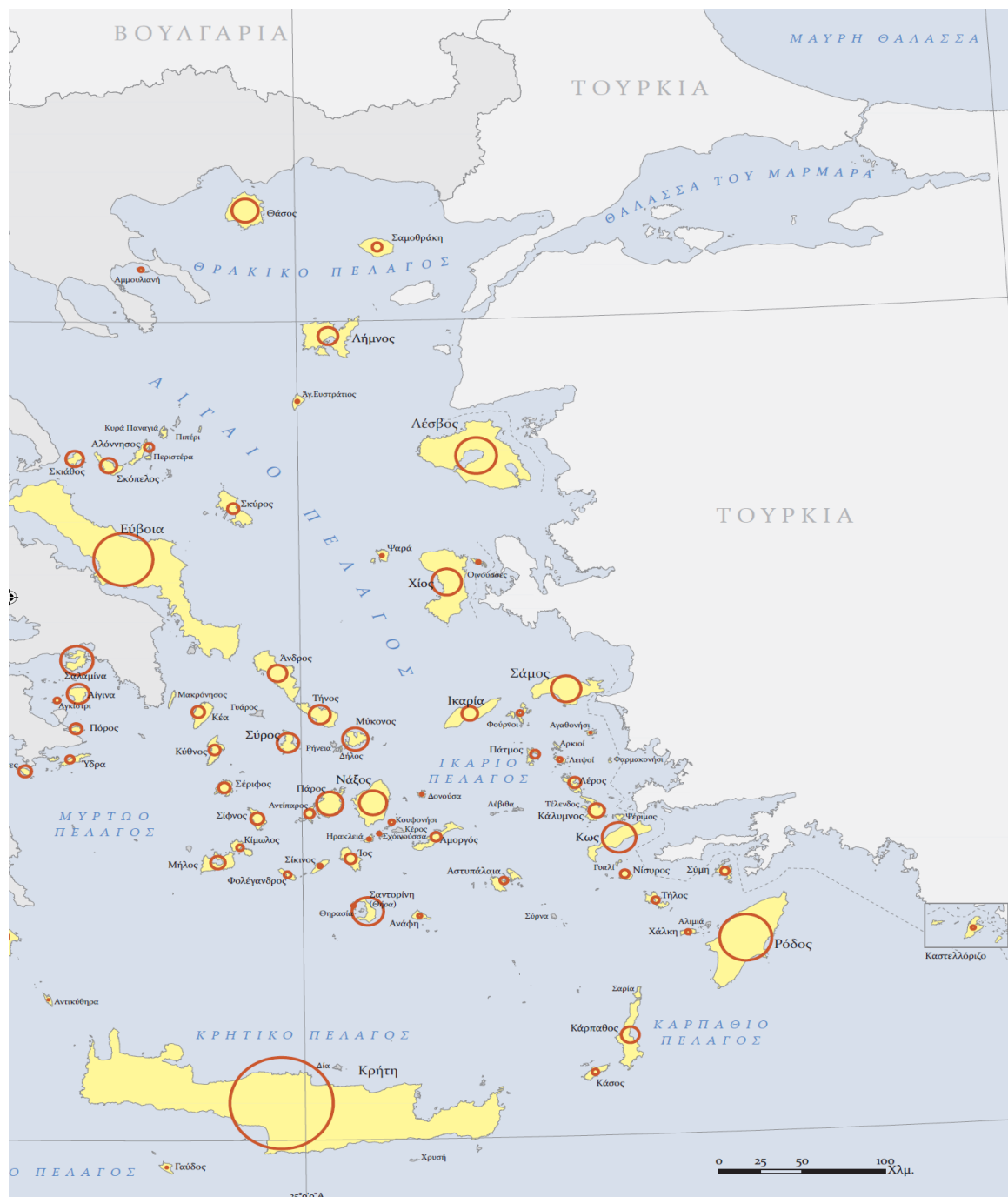
*Οι χάρτες και τα διαγράμματα προέρχονται από την έκδοση: Σπιλάνης Γ. – Κίζος Θ, 2015, Ατλαντας των Νησιών, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Τα δεδομένα των χαρτών και των διαγραμμάτων προέρχονται από την Ελληνική Στατιστική Αρχή

Χάρτης 1: Τα Νησιά του Αιγαίου

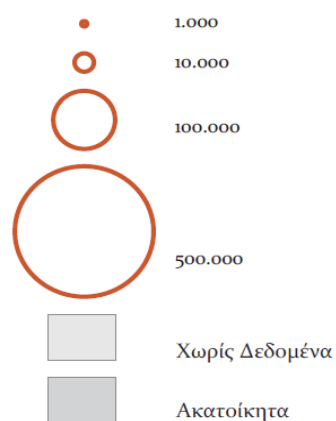

Χάρτης 2: Σύνολο επαγγελματικών κλινών (2013)

Υπόμνημα

Σύνολο Επαγγελματικών και Κενών Κλινών

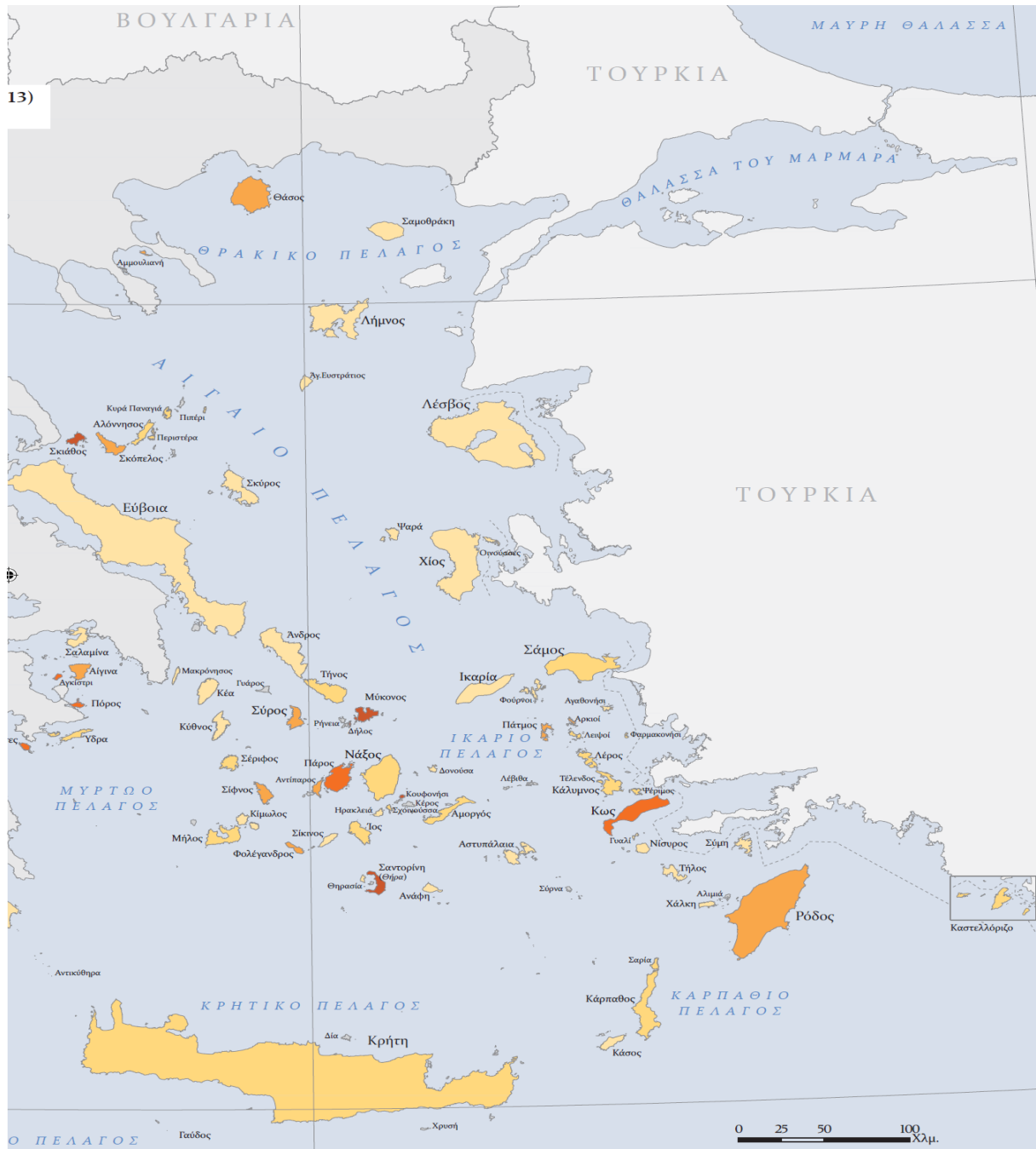
Χάρτης 3: Σύνολο τουριστικών κλινών ανά κάτοικο (2013)

Υπόμνημα

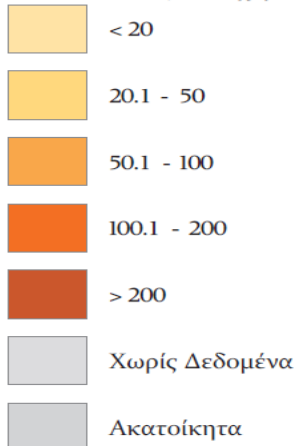
Κλίνες ανά κάτοικο	
	< 0.5
	0.51 - 1
	1.01 - 1.5
	1.51 - 2
	> 2
	Χωρίς Δεδομένα
	Ακατοίκητα

Χάρτης 4: Σύνολο τουριστικών κλινών ανά έκταση (2013)

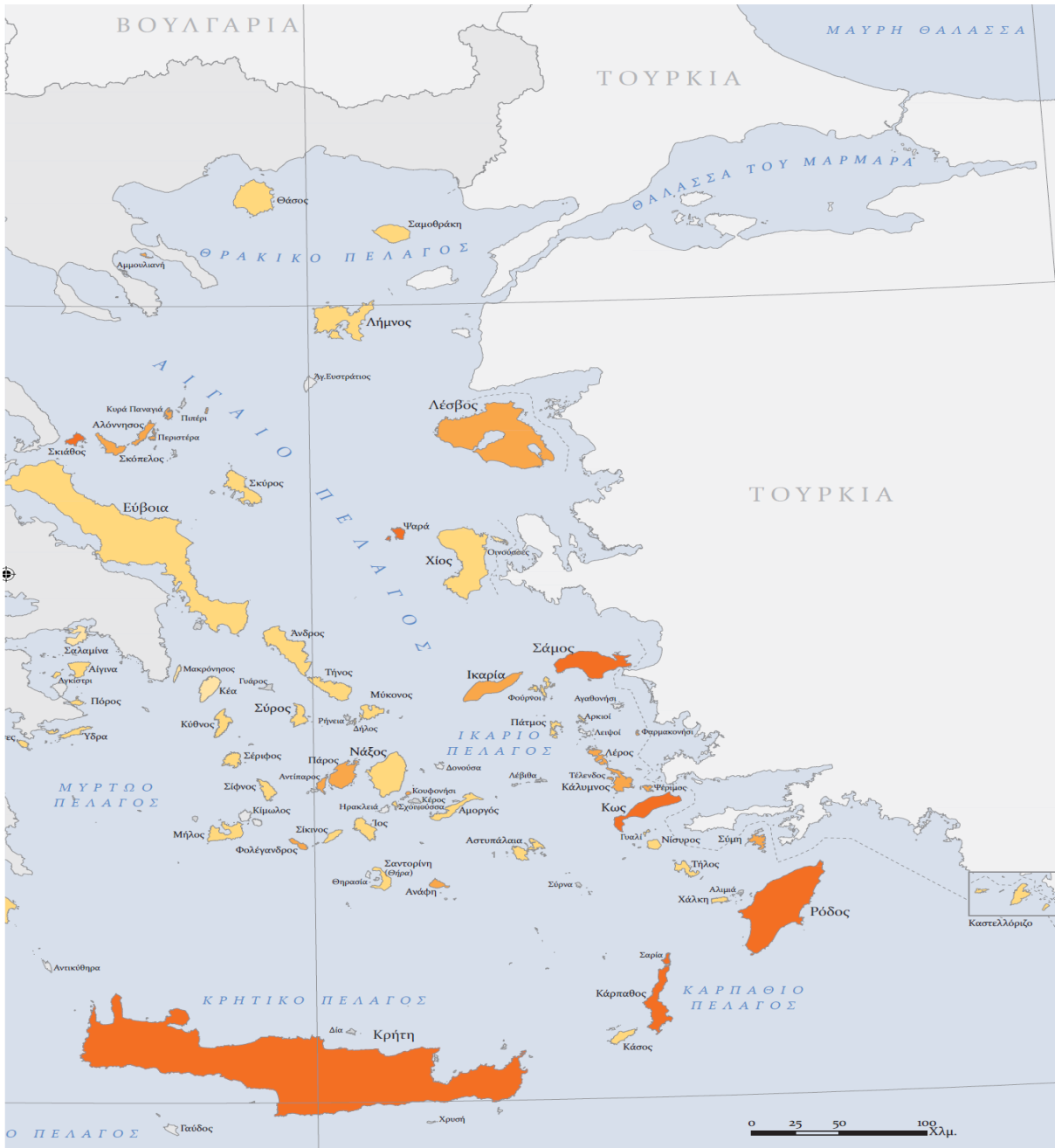

Υπόμνημα

Κλίνες ανά τ.χλμ.

Χάρτης 5: Μέση Διάρκεια Παραμονής σε ξενοδοχεία για αλλοδαπούς τουρίστες (2012)

Υπόμνημα

- < 2 Ημέρες
- 2 - 4 Ημέρες
- 4 - 6 Ημέρες
- > 6 Ημέρες
- Χωρίς Δεδομένα
- Ακατοίκητα

Χάρτης 6: αριθμός διανυκτερεύσεων αλλοδαπών τουριστών / Ελλήνων τουριστών σε ξενοδοχεία (2012)

Υπόμνημα

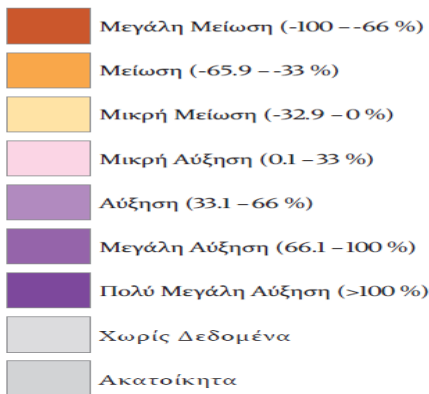
- < 2 Ημέρες
- 2 - 5 Ημέρες
- 5 - 10 Ημέρες
- 10 - 20 Ημέρες
- > 20 Ημέρες
- Χωρίς Δεδομένα
- Ακατοίκητα

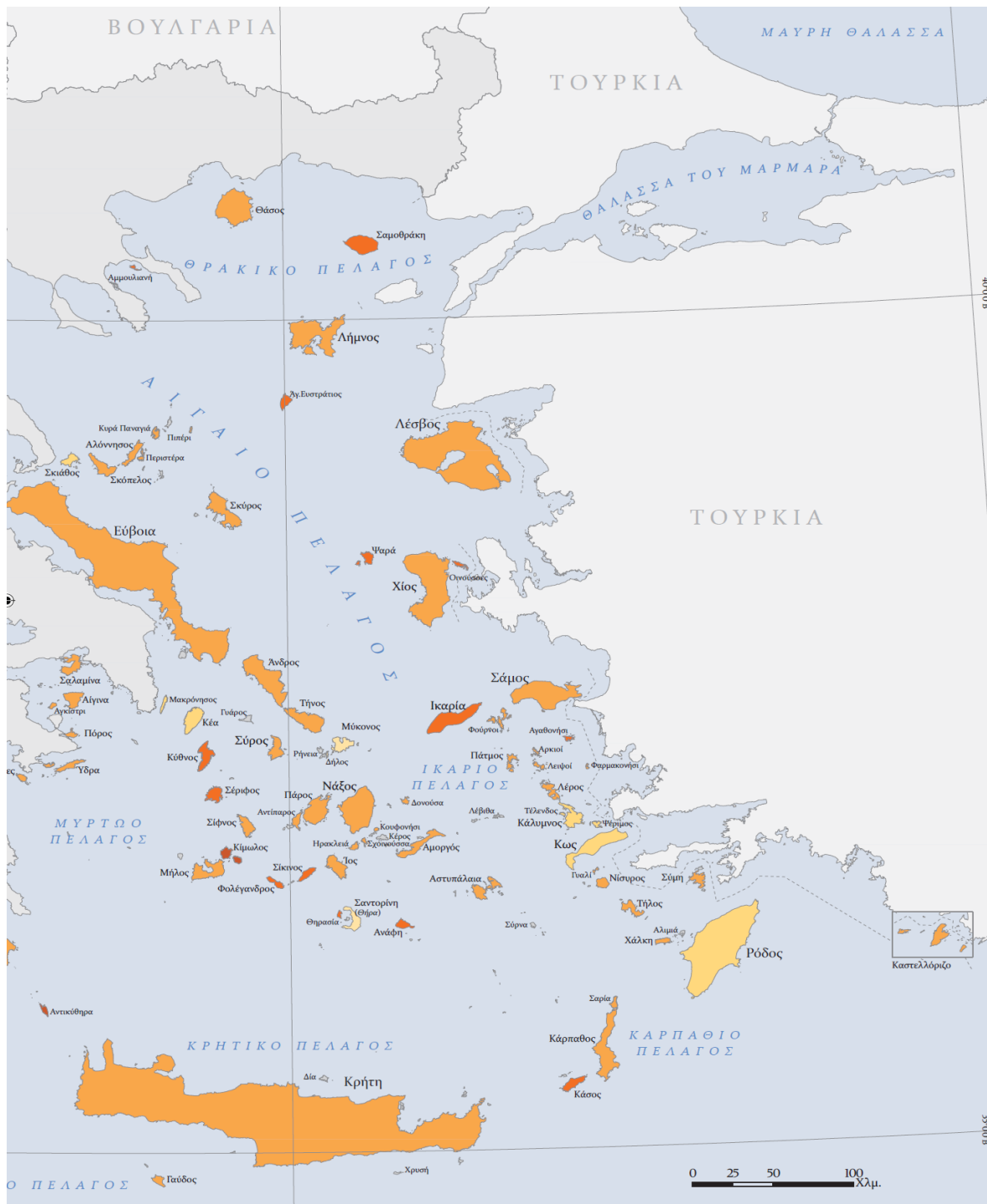
Χάρτης 7 : Εξέλιξη πληθυσμού 1951-2011

Υπόμνημα

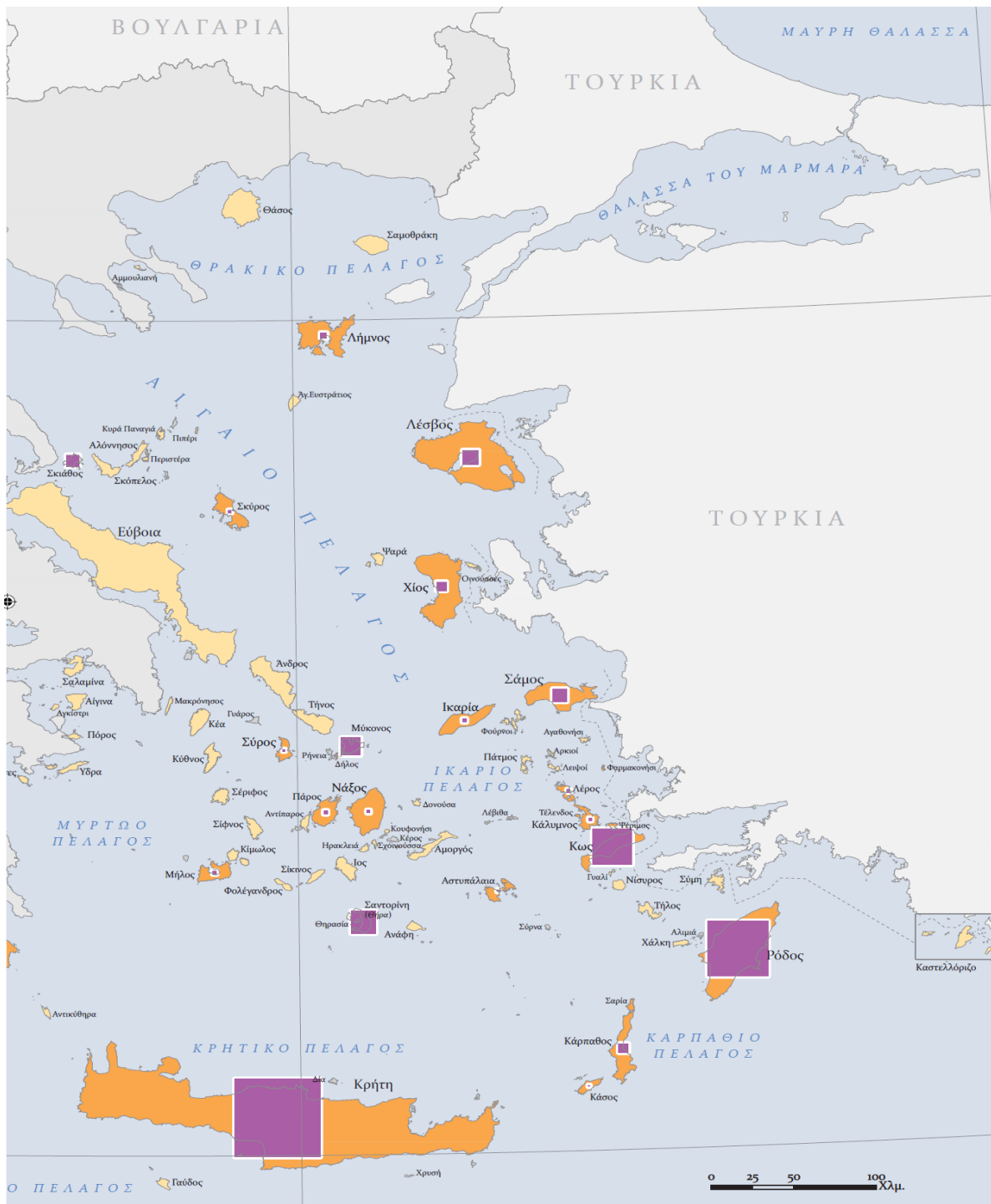
Χάρτης 8: Δείκτης Γήρανσης στα ελληνικά νησιά (2011)

Υπόμνημα

	61.9 - 66
	66.1 - 100
	100.1 - 200
	200.1 - 500
	> 500
	Χωρίς Δεδομένα
	Ακατοίκητα

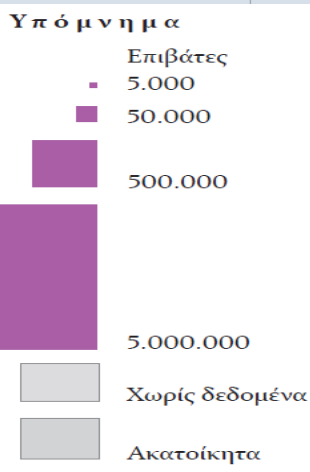
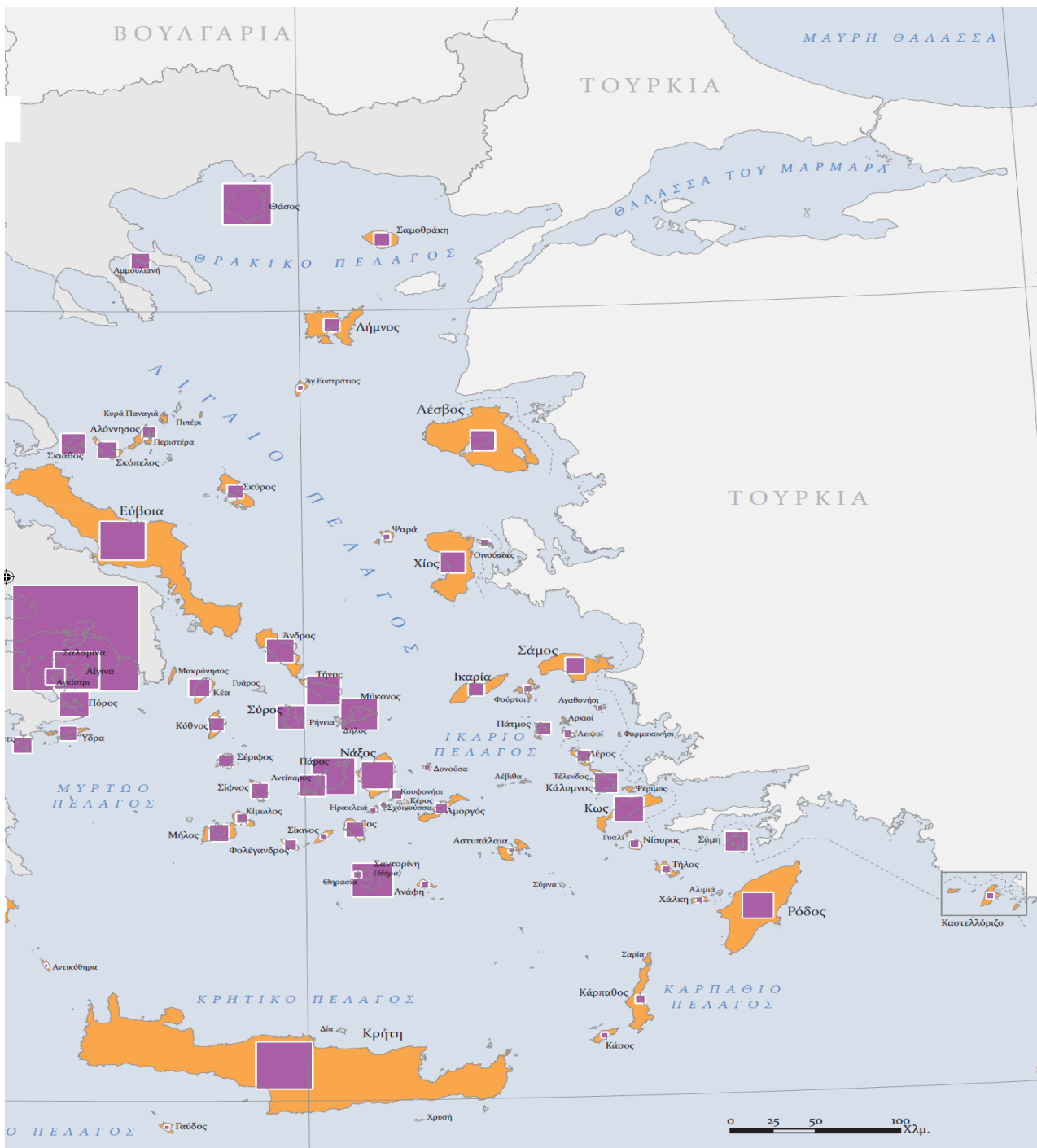
Χάρτης 9: Αφίξεις με αεροπορικές πτήσεις εσωτερικού και εξωτερικού στα νησιά (2013)

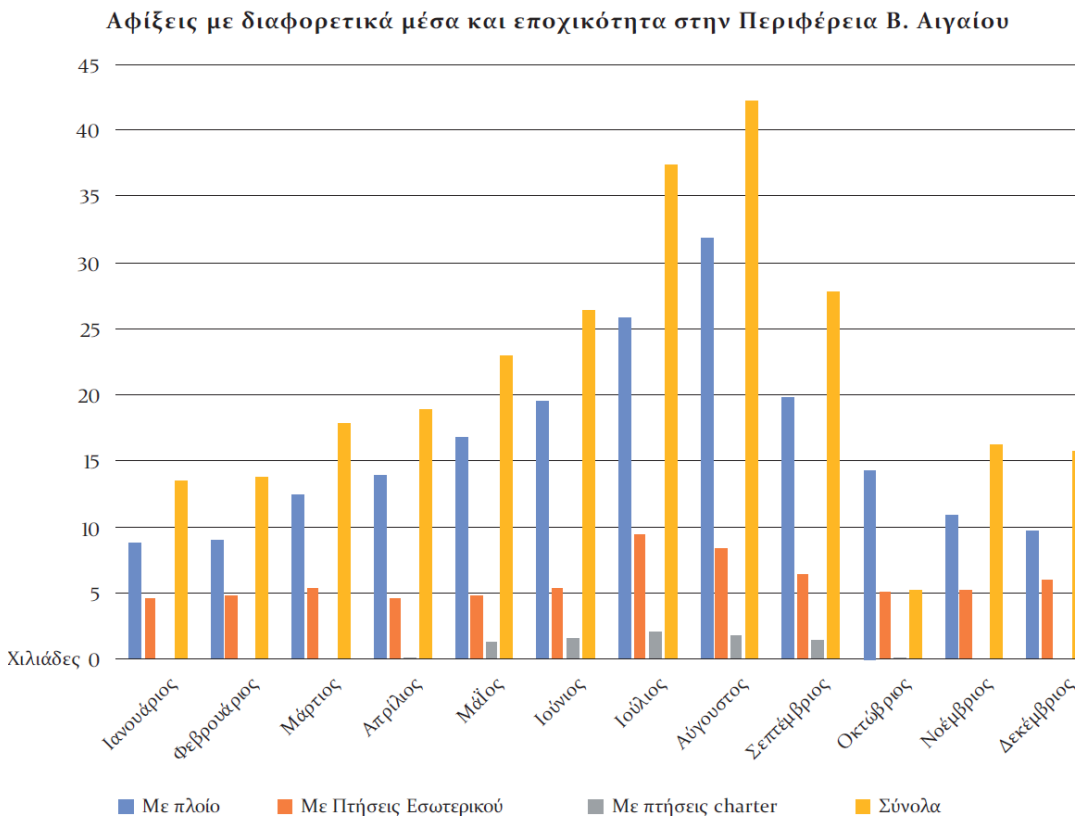
Υπόμνημα

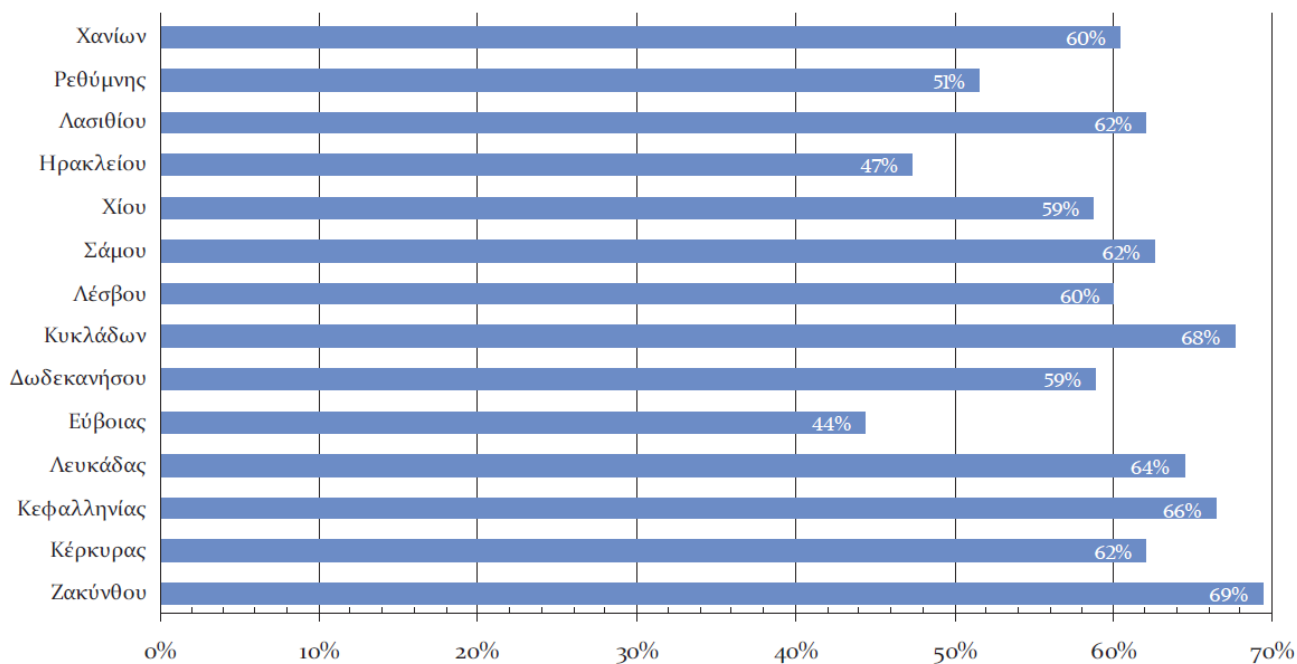
Χάρτης 10: Αφίξεις με πλοίο (2013)

Διάγραμμα 1: Η εποχικότητα του τουρισμού με βάση τις αφίξεις στα νησιά (2013)

Διάγραμμα 2: Τζίρος τουριστικών επιχειρήσεων ως ποσοστό του συνόλου των επιχειρήσεων σε επίπεδο νομού (2010)

Παράρτημα 2: Πίνακες

Πίνακας 1: Τα νησιά του Αιγαίου, διοικητική διαίρεση, έκταση και πληθυσμός (2011)

Πίνακας 2α: Τουριστικές και ιδιωτικές κλίνες ανά νησί (2013)

Πίνακας 2β: Δείκτες τουριστικής πίεσης

Πίνακας 3α : Τουριστική Ζήτηση – Αφίξεις, διανυκτερεύσεις, ΜΔΠ Ελλήνων και Αλλοδαπών Τουριστών (2012)

Πίνακας 3β: Τουριστική ζήτηση – Αφίξεις με πλοίο και αεροπλάνο (2012) – Εκτίμηση αριθμού αφίξεων τουριστών

Πίνακας 4: Εξέλιξη πληθυσμού 1951-2011

Πίνακας 5: Απασχόληση αν τομέα (σε απασχολούμενους και % - 2011)

Πίνακας 6: Ενεργός πληθυσμός, Απασχολούμενοι , Ανεργοί (2011)

Πίνακας 1: Τα νησιά του Αιγαίου, διοικητική διαίρεση, έκταση και πληθυσμός (2011)

Νησιά	πληθυσμός	έκταση
Π.ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	199231	3806.52
Αγ.Ευστράτιος	270	43.23
Λέσβος	86436	1630.38
Λήμνος	16992	475.61
Ικαρία	8423	255.28
Φούρνοι	1459	30.27
Σάμος	32977	476.2
Χίος	51390	841.58
Οινούσες	826	14.2
Ψαρά	458	39.77
Π. ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	308975	4984.92
Αγαθονήσι	185	13.5
Αστυπάλαια	1334	96.85
Κάλυμνος	16179	110.88
Κάρπαθος	6226	301.18
Κάσος	1084	65.98
Κώς	33388	290.28
Λειψοί	790	15.98
Λέρος	7917	52.95
Καστελλόριζο	492	9.13
Νίσυρος	1008	41.4
Πάτμος	3047	34.05
Ρόδος	115490	1398.08
Σύμη	2590	58.1
Τήλος	780	62.83
Χάλκη	478	28.13
Αμοργός	1973	120.67
Ανάφη	271	38.35
Ανδρος	9221	379.67
Αντίπαρος	1211	34.83
Δονούσα	167	13.48
Ηράκλεια	141	17.6
Θήρα	15231	75.79
Θηρασία	319	9.3
Ιος	2024	107.8
Κέα	2455	103.58
Κίμωλος	910	35.71
Κουφονήσι	399	5.7
Κύθνος	1456	99.26
Μήλος	4977	150.6
Μύκονος	10134	85.48
Νάξος	17930	428.13
Πάρος	13715	194.52
Σέριφος	1420	73.23
Σχινούσσα	227	7.78
Σίκινος	273	41.03
Σίφνος	2625	73.18
Σύρος	21507	83.63
Τήνος	8636	194.21
Φολέγανδρος	765	32.07

Πίνακας 2α: Τουριστικές και ιδιωτικές κλίνες ανά νησί (2013)

Νησιά	ξενοδοχειακές κλίνες	κλίνες σε συμπληρωματικά καταλύματα	θέσεις σε camping	σύνολο επαγγελματικών κλινών	ιδιωτικές κατοικίες	κλίνες σε ιδιωτικές κατοικίες	γενικό σύνολο κλινών
Π.ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	22296	14188	0	36484	71643	214929	251413
Αγ.Ευστράτιος	0	144	0	144	163	489	633
Λέσβος	6757	6416	0	13173	29189	87567	100740
Λήμνος	1921	1037	0	2958	6932	20796	23754
Ικαρία	1026	1040	0	2066	4447	13341	15407
Φούρνοι	24	156	0	180	679	2037	2217
Σάμος	9650	4581	0	14231	13060	39180	53411
Χίος	2839	717	0	3556	16776	50328	53884
Οινούσες	23	49	0	72	261	783	855
Ψαρά	56	48	0	104	136	408	512
Π. ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	192826	115829	7635	316290	113290	339870	656160
Αγαθονήσι	0	28	0	28	35	105	133
Αστυπάλαια	459	1056	60	1575	754	2262	3837
Κάλυμνος	1,547	944	0	2491	4097	12291	14782
Κάρπαθος	6,026	1335	0	7361	4182	12546	19907
Κάσος	66	146	0	212	850	2550	2762
Κώς	46,007	5599	0	51606	5828	17484	69090
Λειψοί	125	345	0	470	386	1158	1628
Λέρος	1,185	764	60	2009	2325	6975	8984
Μεγίστη / Καστελλόριζο	96	189	0	285	300	900	1185
Νίσυρος	142	177	144	463	1530	4590	5053
Πάτμος	1,856	1372	0	3228	658	1974	5202
Ρόδος	85,297	13315	0	98612	21962	65886	164498
Σύμη	482	443	0	925	1163	3489	4414
Τήλος	480	490	0	970	822	2466	3436
Χάλκη	96	231	0	327	497	1491	1818
Αμοργός	395	1829	984	3208	1097	3291	6499
Ανάφη	24	177	0	201	335	1005	1206
Ανδρος	1,404	3704	189	5297	5471	16413	21710
Αντίπαρος	343	1917	300	2560	1192	3576	6136
Δονούσα	0	111	0	111	125	375	486
Ηράκλεια	28	290	0	318	125	375	693
Θήρα	12,562	23254	525	36341	7854	23562	59903
Θηρασία	6	10	0	16	271	813	829
Ιος	2,056	2892	414	5362	926	2778	8140
Κέα	282	1569	183	2034	2743	8229	10263
Κίμωλος	8	242	0	250	878	2634	2884
Κουφονήσι	343	1088	0	1431	141	423	1854
Κύθνος	193	1458	0	1651	2077	6231	7882
Μήλος	1,258	4228	225	5711	2465	7395	13106
Μύκονος	10,852	10843	765	22460	5765	17295	39755
Νάξος	5,898	8704	912	15514	10040	30120	45634
Πάρος	6,306	12254	1974	20534	7295	21885	42419
Σέριφος	395	1477	309	2181	2085	6255	8436
Σχινούσσα	93	225	0	318	128	384	702
Σίκινος	37	325	0	362	289	867	1229
Σίφνος	992	3586	0	4578	2031	6093	10671
Σύρος	2,300	4302	210	6812	7245	21735	28547
Τήνος	2,190	4298	231	6719	6847	20541	27260
Φολέγανδρος	997	612	150	1759	476	1428	3187

Πίνακας 2β: Δείκτες τουριστικής πίεσης

Νησιά	επαγγελματικές κλίνες/πληθυσμό	μη επαγγελματικές κλίνες/πληθυσμό	εμπορικές κλίνες/έκταση	συνολικές κλίνες/πληθυσμό	σύνολο κλινών/έκταση	σύνολο κλινών + πληθυσμός / έκταση
Π.ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	0.18	1.08	9.58	1.26	66.05	118.39
Αγ.Ευστράτιος	0.53	1.81	3.33	2.34	14.64	20.89
Λέσβος	0.15	1.01	8.08	1.17	61.79	114.81
Λήμνος	0.17	1.22	6.22	1.40	49.94	85.67
Ικαρία	0.25	1.58	8.09	1.83	60.35	93.35
Φούρνοι	0.12	1.40	5.95	1.52	73.24	121.44
Σάμος	0.43	1.19	29.88	1.62	112.16	181.41
Χίος	0.07	0.98	4.23	1.05	64.03	125.09
Οινούσες	0.09	0.95	5.07	1.04	60.21	118.38
Ψαρά	0.23	0.89	2.62	1.12	12.87	24.39
Π. ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	1.02	1.10	63.45	2.12	131.63	193.61
Αγαθονήσι	0.15	0.57	2.07	0.72	9.85	23.56
Αστυπάλαια	1.18	1.70	16.26	2.88	39.62	53.39
Κάλυμνος	0.15	0.76	22.47	0.91	133.32	279.23
Κάρπαθος	1.18	2.02	24.44	3.20	66.10	86.77
Κάσος	0.20	2.35	3.21	2.55	41.86	58.29
Κώς	1.55	0.52	177.78	2.07	238.01	353.03
Λειψοί	0.59	1.47	29.41	2.06	101.88	151.31
Λέρος	0.25	0.88	37.94	1.13	169.67	319.19
Μεγίστι	0.58	1.83	31.22	2.41	129.79	183.68
Νίσυρος	0.46	4.55	11.18	5.01	122.05	146.40
Πάτμος	1.06	0.65	94.80	1.71	152.78	242.26
Ρόδος	0.85	0.57	70.53	1.42	117.66	200.27
Σύμη	0.36	1.35	15.92	1.70	75.97	120.55
Τήλος	1.24	3.16	15.44	4.41	54.69	67.10
Χάλκη	0.68	3.12	11.62	3.80	64.63	81.62
Αμοργός	1.63	1.67	26.58	3.29	53.86	70.21
Ανάφη	0.74	3.71	5.24	4.45	31.45	38.51
Ανδρος	0.57	1.78	13.95	2.35	57.18	81.47
Αντίπαρος	2.11	2.95	73.50	5.07	176.17	210.94
Δονούσα	0.66	2.25	8.23	2.91	36.05	48.44
Ηράκλεια	2.26	2.66	18.07	4.91	39.38	47.39
Θήρα	2.39	1.55	479.50	3.93	790.38	991.34
Θηρασία	0.05	2.55	1.72	2.60	89.14	123.44
Ιος	2.65	1.37	49.74	4.02	75.51	94.29
Κέα	0.83	3.35	19.64	4.18	99.08	122.78
Κίμωλος	0.27	2.89	7.00	3.17	80.76	106.24
Κουφονήσι	3.59	1.06	251.05	4.65	325.26	395.26
Κύθνος	1.13	4.28	16.63	5.41	79.41	94.08
Μήλος	1.15	1.49	37.92	2.63	87.03	120.07
Μύκονος	2.22	1.71	262.75	3.92	465.08	583.63
Νάξος	0.87	1.68	36.24	2.55	106.59	148.47
Πάρος	1.50	1.60	105.56	3.09	218.07	288.58
Σέριφος	1.54	4.40	29.78	5.94	115.20	134.59
Σχινούσσα	1.40	1.69	40.87	3.09	90.23	119.41
Σίκινος	1.33	3.18	8.82	4.50	29.95	36.61
Σίφνος	1.74	2.32	62.56	4.07	145.82	181.69
Σύρος	0.32	1.01	81.45	1.33	341.35	598.52
Τήνος	0.78	2.38	34.60	3.16	140.36	184.83
Φολέγανδρος	2.30	1.87	54.85	4.17	99.38	123.23

Πίνακας 3α : Τουριστική Ζήτηση - Αφίξεις, διανυκτερεύσεις, ΜΔΠ Ελλήνων και Αλλοδαπών Τουριστών (2012)

Νησιά	Αφίξεις - Σύνολο	Διανυκτερεύσεις - σύνολο	ΜΔΠ	Εποχικότητα	Αφίξεις Ελλήνων	Αφίξεις Αλλοδαπών	ΜΔΠ Ελλήνων	Αφίξεις Αλλοδαπών	Διανυκτερεύσεις αλλοδαπών	ΜΔΠ Αλλοδαπών
Π.ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ										
Αγ.Ευστράτιος										
Λέσβος	95625	394727	4.13	0.77	48669	126479	2.60	46956	268248	5.71
Λήμνος	11853	45849	3.87	0.76	8790	28880	3.29	3063	16969	5.54
Ικαρία	6028	28885	4.79	0.83	4932	22197	4.50	1096	6688	6.10
Φούρνοι	95	225	2.37	0.72	64	126	1.97	31	99	3.19
Σάμος	99561	656947	6.60	0.85	19661	68189	3.47	79900	588758	7.37
Χίος	46600	143760	3.08	0.66	26578	73385	2.76	20022	70375	3.51
Οινούσες	47	79	1.68	0.54	46	77	1.67	1	2	2.00
Ψαρά	110	960	8.73	0.44	104	954	9.17	6.00	6.00	1.00
Π. ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ										
Αγαθονήσι										
Αστυπάλαια	847	3259	3.85	0.99	665	2626	3.95	182	633	3.48
Κάλυμνος	9440	44307	4.69	0.76	4503	11265	2.50	4937	33042	6.69
Κάρπαθος	36678	254929	6.95	0.89	3401	16403	4.82	33277	238526	7.17
Κάσος	334	1259	3.77	0.61	302	1116	3.70	32	143	4.47
Κώς	606392	4522125	7.46	0.83	34567	166645	4.82	571825	4355480	7.62
Λειψοί										
Λέρος	2499	14870	5.95	0.86	1484	8640	5.82	1015	6230	6.14
Μεγίστη / Καστελλόριζο	1173	4595	3.92	0.87	402	1682	4.18	771	2913	3.78
Νίσυρος	1603	5847	3.65	0.75	1165	4178	3.59	438	1669	3.81
Πάτμος	14176	47943	3.38	0.83	7254	23984	3.31	6922	23959	3.46
Ρόδος	1384269	8815271	6.37	0.78	104505	398904	3.82	1279764	8416367	6.58
Σύμη	7747	31744	4.10	0.83	2795	6880	2.46	4952	24864	5.02
Τήλος	878	3472	3.95	0.71	142	376	2.65	736	3096	4.21
Χάλκη	667	2062	3.09	0.75	332	808	2.43	335	1254	3.74
Αμοργός	1644	6357	3.87	0.96	443	1931	4.36	1201	4426	3.69
Ανάφη	188	850	4.52	0.98	79	295	3.73	109	555	5.09
Ανδρος	16004	44201	2.76	0.92	12649	31649	2.50	3355	12552	3.74
Αντίπαρος	2144	10365	4.83	0.98	875	3186	3.64	1269	7179	5.66
Δονούσα										
Ηράκλεια										
Θήρα	105112	404243	3.85	0.83	12039	37993	3.16	93073	366250	3.94
Θηρασία										

Ιος	22314	88862	3.98	0.96	5037	20401	4.05	17277	68461	3.96
Κέα	786	1496	1.90	0.85	741	1386	1.87	45	110	2.44
Κίμωλος										
Κουφονήσι	619	3153	5.09	1	502	2443	4.87	117	710	6.07
Κύθνος	1392	4558	3.27	0.97	1352	4346	3.21	40	212	5.30
Μήλος	9628	35484	3.69	0.93	4454	15666	3.50	5174	19818	3.80
Μύκονος	168131	629303	3.74	0.86	32624	100259	3.07	135507	529044	3.90
Νάξος	17764	69645	3.92	0.88	7451	23237	3.12	10313	46408	4.50
Πάρος	57402	234305	4.08	0.91	20738	81310	3.92	36664	153305	4.18
Σέριφος	2170	7489	3.45	0.97	1596	5545	3.47	574	1944	3.39
Σχινούσσα	8	26	3.25	1	5	18	3.60	3	8	2.67
Σίκινος	289	1067	3.69	1	192	734	3.82	97	333	3.43
Σίφνος	6059	19636	3.24	0.93	3824	11484	3.00	2235	8152	3.65
Σύρος	19951	59657	2.99	0.83	15006	45219	3.01	4945	14438	2.92
Τήνος	42822	95519	2.23	0.86	39941	87199	2.18	2881	8320	2.89
Φολέγανδρος	3066	13851	4.52	0.99	1037	6830	6.59	2029	7021	3.46

Πίνακας 3β: Τουριστική ζήτηση – Αφίξεις με πλοίο και αεροπλάνο (2012) – Εκτίμηση αριθμού αφίξεων τουριστών

Νησιά	αφίξεις με πλοίο	αφίξεις με αεροπλάνο - πτήσεις εσωτερικού	αφίξεις με αεροπλάνο - πτήσεις εξωτερικού	σύνολο αφίξεων	αφίξεις σε ξενοδοχεία/συνολικές αφίξεις στο νησί	αφίξεις αλλοδαπών/αφίξεις πτήσεων εξωτερικού	διόρθωση αφίξεων με πλοίο	διόρθωση αφίξεων με αεροπλάνο	σύνολο αφίξεων με διόρθωση	αφίξεις σε ξενοδοχεία/συνολικές αφίξεις (διορθωμένες)
Π.ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ										
Αγ.Ευστράτιος	5372			5372	0.00		2228		2228	0.00
Λέσβος	184138	155168	48435	387741	24.66	96.95	109618	35996	194049	49.28
Λήμνος	73508	33870	7220	114598	10.34	42.42	53072	6678	66970	17.70
Ικαρία	58709	18799	0	77508	7.78		39005	7951	46956	12.84
Φούρνοι	15678			15678	0.61		8310		8310	1.14
Σάμος	103498	72686	108151	284335	35.02	73.88	62638	19826	190615	52.23
Χίος	204616	82004	8433	295053	15.79	237.42	98524	12164	119121	39.12
Οινούσες	16493			16493	0.28		5069		5069	0.93
Ψαρά	8203			8203	1.34		5215		5215	2.11
Π. ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ										
Αγαθονήσι	3920			3920	0.00		2192		2192	0.00
Αστυπάλαια	11090	6080	0	17170	4.93		8462	3764	12226	6.93

Κάλυμνος	145984	9028	0	155012	6.09		72508	3184	75692	12.47
Κάρπαθος	23893	24442	59845	108180	33.90		16849	10882	87576	41.88
Κάσος	7915	1764	0	9679	3.45		5263	468	5731	5.83
Κώς	243319	93412	802760	1139491	53.22	71.23	131863	24592	959215	63.22
Λειψοί	13930			13930	0.00		10078		10078	0.00
Λέρος	45458	13561	0	59019	4.23		29114	5041	34155	7.32
Μεγίστη	2886	1764	0	4650	25.23		342	1764	2106	55.70
Νίσυρος	10066			10066	15.92		2182		2182	73.46
Πάτμος	57316			57316	24.73		45520		45520	31.14
Ρόδος	246767	294635	1606843	2148245	64.44	79.64	152507	82235	1841585	75.17
Σύμη	139013			139013	5.57		125441		125441	6.18
Τήλος	7642			7642	11.49		2398		2398	36.61
Χάλκη	8505			8505	7.84		5529		5529	12.06
Αμοργός	52161			52161	3.15		44013		44013	3.74
Ανάφη	12049			12049	1.56		10273		10273	1.83
Ανδρος	265664			265664	6.02		163232		163232	9.80
Αντίπαρος	173810			173810	1.23		136874		136874	1.57
Δονούσα	10431			10431	0.00		9315		9315	0.00
Ηράκλεια	7792			7792	0.00		5980		5980	0.00
Θήρα	468886	166786	200271	835943	12.57	46.47	419062	129586	748919	14.04
Θηρασία	297			297	0.00		189		189	0.00
Ιος	94218			94218	23.68		84138		84138	26.52
Κέα	130552			130552	0.60		127120		127120	0.62
Κίμωλος	31820			31820	0.00		24380		24380	0.00
Κουφονήσι	33907			33907	1.83		30379		30379	2.04
Κύθνος	59995			59995	2.32		42643		42643	3.26
Μήλος	108783	16608	0	125391	7.68		88275	4860	93135	10.34
Μύκονος	400410	106254	140131	646795	25.99	96.70	339546	83250	562927	29.87
Νάξος	327157	9982	455	337594	5.26	2266.59	243961	3982	248398	7.15
Πάρος	573347	20417	0	593764	9.67		444287	12953	457240	12.55
Σέριφος	52492			52492	4.13		40384		40384	5.37
Σχινούσσα	10390			10390	0.08		7942		7942	0.10
Σίκινος	9181			9181	3.15		7633		7633	3.79
Σίφνος	86126			86126	7.04		72086		72086	8.41
Σύρος	285969	4818	0	290787	6.86		146721	990	147711	13.51
Τήνος	410321			410321	10.44		329081		329081	13.01
Φολέγανδρος	34066			34066	9.00		31090		31090	9.86

Πίνακας 4: Εξέλιξη πληθυσμού 1951 -2011

Νησιά	1951	1961	1971	1981	1991	2001	2011
Π.ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	281172	254328	210298	194872	199072	206121	199231
Αγ.Ευστράτιος	3849	1061	422	296	286	371	270
Λέσβος	126924	117371	97008	88601	87151	90643	86436
Λήμνος	24016	21808	17367	15721	17645	18104	16992
Ικαρία	10608	9577	7702	7559	7546	8312	8423
Φούρνοι	1105	1170	1195	1203	1233	1469	1459
Σάμος	47865	41124	32664	31629	33032	33814	32977
Χίος	64672	60061	52487	48700	51060	51936	51390
Οινούσες	1433	1580	966	703	681	1050	826
Ψαρά	700	576	487	460	438	422	458
Π. ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	235043	222150	206944	233162	257258	302810	308975
Αγαθονήσι	196	189	160	133	112	158	185
Αστυπάλαια	1797	1539	1139	1030	1073	1238	1334
Κάλυμνος	13387	14017	13097	14295	15706	16441	16179
Κάρπαθος	7053	6689	5420	4645	5323	6511	6226
Κάσος	1388	1422	1353	1184	1088	990	1084
Κώς	19076	18187	16650	20350	26379	30947	33388
Λειψοί	885	724	597	574	606	698	790
Λέρος	7049	6611	8494	8127	8059	8123	7917
Μεγίστη	574	476	264	222	275	430	492
Νίσυρος	2327	1788	1253	916	913	948	1008
Πάτμος	2613	2564	2432	2534	2663	2984	3047
Ρόδος	58946	63951	66606	87831	98175	117007	115490
Σύμη	3978	3123	2489	2273	2332	2606	2590
Τήλος	1052	789	349	301	279	533	780
Χάλκη	580	501	387	334	281	313	478
Αμοργός	2505	2096	1822	1718	1630	1859	1973
Ανάφη	532	471	353	292	261	273	271
Ανδρος	14705	12928	10457	9020	8781	10009	9221
Αντίπαρος	680	631	538	635	819	1037	1211
Δονούσα	272	210	149	116	111	163	167
Ηράκλεια	189	155	129	95	115	151	141
Θήρα	9332	7751	6196	7083	9360	13670	15231
Θηρασία	501	399	291	245	233	268	319

Ιος	1753	1343	1270	1451	1654	1838	2024
Κέα	3108	2361	1666	1648	1787	2417	2455
Κίμωλος	1536	1412	1086	786	728	769	910
Κουφονήσι	282	277	238	232	275	366	399
Κύθνος	2536	2064	1586	1502	1632	1608	1456
Μήλος	5586	4910	4499	4554	4390	4771	4977
Μύκονος	3391	3633	3823	5503	6170	9320	10134
Νάξος	18593	16703	14201	14037	14838	18188	17930
Πάρος	9022	7830	6776	7881	9591	12853	13715
Σέριφος	1851	1878	1083	1133	1095	1414	1420
Σχινούσσα	226	196	197	140	122	206	227
Σίκινος	590	453	331	290	267	238	273
Σίφνος	2773	2258	2043	2087	1960	2442	2625
Σύρος	23130	19570	18642	19668	19870	19782	21507
Τήνος	10187	9273	8232	7730	7747	8574	8636
Φολέγανδρος	862	778	646	567	558	667	765

Πίνακας 5: Απασχόληση αν τομέα (σε απασχολούμενους και % - 2011)

Νησιά	Πρωτογενή ς τομέας	% πρωτογεν ή τομέα/σύν ολο	Δευτερογεν ής Τομέας	% Δευτερογενή τομέα/σύνολ ο	Τριτογενή ς Τομέας	% Τριτογενή τομέα/σύν ολο	Δημόσιος τομέας + εκπαίδευση + υγεία + κοινωνική ασφάλιση	% Δημόσιου τομέα + εκπαίδευση + υγεία + κοινωνική ασφάλιση / σύνολο
Π. Β ΑΙΓΑΙΟΥ	8861	14.16	9139	14.60	44596	71.25	19801	31.63
Αγ.Ευστράτιος	26	33.77	12	15.58	39	50.65	15	19.48
Λέσβος	4823	18.09	3791	14.22	18048	67.69	8172	30.65
Λήμνος	744	13.25	793	14.13	4077	72.62	2303	41.02
Ικαρία	661	30.21	426	19.47	1101	50.32	441	20.16
Φούρνοι	30	9.06	49	14.80	252	76.13	73	22.05
Σάμος	1215	11.14	1348	12.36	8346	76.49	3578	32.80
Χίος	1320	8.00	2678	16.22	12512	75.78	5123	31.03
Οινούσσες	26	14.29	33	18.13	123	67.58	56	30.77
Ψαρά	16	13.01	9	7.32	98	79.67	40	32.52
Π. Ν. ΑΙΓΑΙΟΥ	6175	5.22	20030	16.93	92120	77.86	23292	19.69

Αγαθονήσι	24	33.80	7	9.86	40	56.34	25	35.21
Αστυπάλαια	62	19.25	19	5.90	241	74.84	88	27.33
Κάλυμνος	499	10.50	942	19.81	3313	69.69	1029	21.64
Κάρπαθος	175	7.95	389	17.68	1636	74.36	431	19.59
Κάσος	41	15.53	53	20.08	170	64.39	48	18.18
Κώς	423	2.77	1546	10.13	13292	87.09	3232	21.18
Λειψοί	37	13.07	57	20.14	189	66.78	64	22.61
Λέρος	169	6.49	385	14.79	2049	78.72	1188	45.64
Μεγίσ	14	7.49	47	25.13	126	67.38	51	27.27
Νίσυρος	70	5.89	259	21.80	859	72.31	182	15.32
Πάτμος	14	5.41	44	16.99	201	77.61	87	33.59
Ρόδος	1290	2.78	6222	13.42	38837	83.79	9612	20.74
Σύμη	44	4.86	189	20.88	672	74.25	189	20.88
Τήλος	23	8.95	41	15.95	193	75.10	71	27.63
Χάλκη	11	5.88	38	20.32	138	73.80	43	22.99
Αμοργός	120	19.23	141	22.60	363	58.17	106	16.99
Ανάφη	28	29.47	15	15.79	52	54.74	17	17.89
Ανδρος	479	16.56	775	26.80	1638	56.64	420	14.52
Αντίπαρος	46	11.65	81	20.51	268	67.85	40	10.13
Δονούσα	15	24.19	13	20.97	34	54.84	10	16.13
Ηράκλεια	25	40.32	8	12.90	29	46.77	11	17.74
Θήρα	213	3.33	1061	16.58	5124	80.09	669	10.46
Θηρασία	9	13.24	6	8.82	53	77.94	20	29.41
Ιος	73	9.59	179	23.52	509	66.89	91	11.96
Κέα	143	16.42	269	30.88	459	52.70	108	12.40
Κίμωλος	21	10.66	71	36.04	105	53.30	39	19.80
Κουφονήσι	38	19.49	48	24.62	109	55.90	27	13.85
Κύθνος	131	24.62	144	27.07	257	48.31	67	12.59
Μήλος	58	3.39	518	30.26	1136	66.36	280	16.36
Μύκονος	135	2.75	1005	20.47	3769	76.78	516	10.51
Νάξος	785	13.03	1281	21.26	3959	65.71	1068	17.73
Πάρος	338	6.34	1363	25.56	3631	68.08	761	14.27
Σέριφος	43	9.31	144	31.17	275	59.52	66	14.29
Σχινούσσα	24	25.00	27	28.13	45	46.88	16	16.67
Σίκινος	15	17.86	17	20.24	52	61.90	17	20.24
Σίφνος	74.00	8.38	249	28.20	560	63.42	116	13.14
Σύρος	208	2.79	1499	20.12	5743	77.09	1981	26.59
Τήνος	223	7.87	807	28.50	1802	63.63	471	16.63
Φολέγανδρος	35	11.74	71	23.83	192	64.43	35	11.74

Σύνολο Νησιών	15036	8.31	29169	16.12	136716	75.57	43093	23.82
---------------	-------	------	-------	-------	--------	-------	-------	-------

Πίνακας 6: Ενεργός πληθυσμός, Απασχολούμενοι , Ανεργοι (2011)

Νησιά	ενεργός πληθυσμός	% ενεργού πληθυσμού / πληθυσμός	απασχολούμενοι	% απασχολούμενων	Ανεργοι	% ανέργων /ενεργούς	μη ενεργοί	% μη ενεργών / πληθυσμό
Π.ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	75364	37.83	64726	32.49	10638	14.12	122405	61.44
Αγ.Ευστράτιος	87	32.22	79	29.26	8	9.20	183	67.78
Λέσβος	32076	37.12	27296	31.59	4780	14.90	53684	62.13
Λήμνος	6578	38.86	5742	33.92	836	12.71	10202	60.27
Ικαρία	3251	38.84	2713	32.41	538	16.55	5119	61.16
Φούρνοι	428	29.34	332	22.76	96	22.43	1031	70.66
Σάμος	13074	39.65	11303	34.28	1771	13.55	19764	59.93
Χίος	19468	37.89	16912	32.92	2556	13.13	31540	61.39
Οινούσες	243	29.42	219	26.51	24	9.88	583	70.58
Ψαρά	159	34.72	130	28.38	29	18.24	299	65.28
Π. ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	139592	45.18	120535	39.01	19057	13.65	168737	54.61
Αγαθονήσι	87	47.03	75	40.54	12	13.79	98	52.97
Αστυπάλαια	516	38.68	438	32.83	78	15.12	818	61.32
Κάλυμνος	5882	36.36	4754	29.38	1128	19.18	10297	63.64
Κάρπαθος	2698	43.95	2262	36.85	436	16.16	3441	56.05
Κάσος	334	30.81	267	24.63	67	20.06	750	69.19
Κώς	17295	51.80	15359	46.00	1936	11.19	16093	48.20
Λειψοί	321	40.63	285	36.08	36	11.21	469	59.37
Λέρος	3113	39.32	2632	33.24	481	15.45	4804	60.68
Μεγίσι	213	43.29	199	40.45	14	6.57	279	56.71
Νίσυρος	441	43.75	327	32.44	114	25.85	567	56.25
Πάτμος	1337	43.88	1200	39.38	137	10.25	1710	56.12
Ρόδος	54536	47.22	46874	40.59	7662	14.05	60811	52.65
Σύμη	1073	41.43	941	36.33	132	12.30	1517	58.57
Τήλος	299	39.14	273	35.73	26	8.70	465	60.86
Χάλκη	234	48.95	191	39.96	43	18.38	244	51.05
Αμοργός	825	41.81	737	37.35	88	10.67	1148	58.19
Ανάφη	111	40.96	99	36.53	12	10.81	160	59.04
Ανδρος	3482	37.81	3024	32.84	458	13.15	5657	61.43
Αντίπαρος	456	37.65	396	32.70	60	13.16	755	62.35

Δονούσα	76	45.51	69	41.32	7	9.21	91	54.49
Ηράκλεια	70	49.65	64	45.39	6	8.57	71	50.35
Θήρα	7508	49.73	6555	43.42	953	12.69	7589	50.27
Θηρασία	94	29.47	72	22.57	22	23.40	225	70.53
Ιος	986	48.72	880	43.48	106	10.75	1038	51.28
Κέα	985	40.17	893	36.42	92	9.34	1467	59.83
Κίμωλος	219	24.07	199	21.87	20	9.13	691	75.93
Κουφονήσι	208	52.13	198	49.62	10	4.81	191	47.87
Κύθνος	599	41.14	551	37.84	48	8.01	857	58.86
Μήλος	1904	39.35	1737	35.90	167	8.77	2935	60.65
Μύκονος	5555	54.82	4943	48.78	612	11.02	4579	45.18
Νάξος	7283	40.53	6101	33.95	1182	16.23	10648	59.25
Πάρος	6082	44.35	5376	39.20	706	11.61	7633	55.65
Σέριφος	543	38.24	484	34.08	59	10.87	877	61.76
Σχινούσσα	115	50.66	103	45.37	12	10.43	112	49.34
Σίκινος	101	37.00	86	31.50	15	14.85	172	63.00
Σίφνος	983	37.45	903	34.40	80	8.14	1642	62.55
Σύρος	9034	42.00	7525	34.99	1509	16.70	12473	58.00
Τήνος	3648	42.46	3149	36.65	499	13.68	4944	57.54
Φολέγανδρος	346	45.23	314	41.05	32	9.25	419	54.77